

"Allt är bra"

Skolpersonalens erfarenheter av att arbeta med elever med svåra hemförhållanden

Helsingfors universitet
Magisterprogrammet i pedagogik
Klasslärarutbildning
Pro gradu-avhandling 30 sp
Pedagogik
April 2021
Viivi Mickos

Handledare: Erika Löfström

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Pedagogiska fakulteten, Magisterprogrammet i pedagogik		
Tekijä - Författare - Author Viivi Mickos		
Työn nimi - Arbetets titel "Allt är bra" – Skolpersonalens erfarenheter av att arbeta med elever med svåra hemförhållanden		
Title "Everything is fine" – School staff's experiences of working with students with adverse home conditions		
Oppiaine - Ämne - Subject Pedagogik		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu-avhandling / Erika Löfström	Aika - Datum - Month and year April 2021	Sivumäärä - Sidantal - Number of pages 66 s. + 3 s. bilagor
<p>Tiivistelmä - Referat – Abstract</p> <p>Från ett utvecklingsekologiskt perspektiv kan skolan fungera som en skyddande faktor för elever med ogynnsamma hemförhållanden. Även om tidigare teori och forskning visar att skolan har bra förutsättningar för att stöda elever med svåra hemförhållanden, påvisar forskning att det också finns brister och utmaningar i hur det här förverkligas i praktiken. Det övergripande syftet med studien är att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder sig av för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötandet av de här eleverna, samt hur det mångprofessionella samarbetet verkställs i stödande av elever med svåra hemförhållanden.</p> <p>Forskningen utfördes som en kvalitativ studie där materialet samlades in genom semistrukturerade intervjuer. I forskningen deltog 1 rektor, 1 specialklasslärare, 4 klasslärare och 1 kurator. Informanterna arbetade i svenskspråkiga skolor i Södra Finland. Materialet analyserades utgående från tematisk analys.</p> <p>Att vara observant upplevdes som en förutsättning för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde att det är lättare att hitta de elever som visar sitt illamående i form av förändringar i beteende, som blir oroliga och utåtagerande. Det upplevdes däremot svårare att upptäcka svåra hemförhållanden hos elever som är tystlåtna, lugna, och duktiga. Respektfullt bemötande och att man genuint bryr sig upplevdes viktigt med både elever och föräldrar till elever med svåra hemförhållanden. Att skolan lyckas skapa förtroende till elever och föräldrar upplevdes som en förutsättning för lyckat samarbete och något skolan ska engagera sig i. Det fanns mycket variation mellan skolor och kommuner gällande hur informanterna upplevde det mångprofessionella samarbetet. Resultaten i den här studien framhäver att särskilt lärarens roll är betydande för en elev med svåra hemförhållanden. Utgående från resultaten kan det konstateras att en bra kontakt till hemmet som grundar sig på ömsesidig respekt och förtroende är en avgörande faktor då det handlar om att stöda elever med svåra hemförhållanden.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Elever med svåra hemförhållanden, elevers välbefinnande, skolpersonalperspektiv, Finland		
Keywords Students with adverse home conditions, students' well-being, school staff perspective, Finland		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingfors universitets bibliotek – Helda/E-thesis (examensarbeten)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Viivi Mickos		
Työn nimi - Arbetets titel "Allt är bra" – Skolpersonalens erfarenheter av att arbeta med elever med svåra hemförhållanden		
Title "Everything is fine" – School staff's experiences of working with students with adverse home conditions		
Oppiaine - Ämne - Subject Education		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Erika Löfström	Aika - Datum - Month and year April 2021	Sivumäärä - Sidantal - Number of pages 66 pp. + 3 appendices
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>From an ecological perspective, school can be seen as a protective factor for students with adverse home conditions. Although previous theory and research show that the school has potential for supporting students with adverse home conditions, research shows that there are challenges in how this works in practice. The aim of this research is to examine what methods school staff use to identify students with adverse home conditions, find out how school staff experience their role when meeting these students and how the multi-professional collaboration is implemented in schools when supporting students with adverse home conditions.</p> <p>This is a qualitative research. Semi-structured interview was used as a method. 1 principal, 1 special class teacher, 4 class teachers and 1 school counselor shared their experiences. The informants worked in Swedish-language schools in Southern Finland. Data from the interviews were analyzed through thematic analysis.</p> <p>Being observant was perceived as a prerequisite for identifying students with adverse home conditions. According to the informants, it is easier to identify these students when students show changes in behavior, they become anxious and are acting out. It is more difficult to identify adverse home conditions in students who are quiet, calm, and independent. Respectful approach was experienced as important with both students and parents of students with adverse home conditions. Creating trust in students and parents was perceived as a prerequisite for successful collaboration and something the school should put effort into. There was a lot of local variation regarding how the informants experienced the multi-professional collaboration. The results of this study emphasize that the role of the teacher is significant for a student with adverse home conditions. The results of the study also show that a good contact with the home, which is based on mutual respect and trust, is significant when it comes to supporting students with adverse home conditions.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Elever med svåra hemförhållanden, elevers välbefinnande, skolpersonalperspektiv, Finland		
Keywords Students with adverse home conditions, students' well-being, school staff perspective, Finland		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda/E-thesis (theses)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Innehåll

1	INLEDNING	1
2	TEORETISK BAKGRUND	3
2.1	Elever med svåra hemförhållanden.....	3
2.2	Barnets behov i hemmiljön.....	4
2.3	Hemförhållandenas inverkan på barnet	5
2.3.1	Anknytning	5
2.3.2	Hemförhållandenas inverkan på barnets socioemotionella utveckling .	7
2.4	Coping	9
2.5	Utvecklingsekologiskt perspektiv på skolans roll som skyddande faktor	11
3	ATT STÖDA BARNS VÄLBEFINNANDE I SKOLKONTEXT – LAGAR OCH STYRDOKUMENT	13
4	TIDIGARE FORSKNING OM BARN MED SVÅRA HEMFÖRHÅLLANDEN I SKOLKONTEXT	15
4.1	Upptäcka elever med svåra hemförhållanden	15
4.2	Bemöta elever med svåra hemförhållanden.....	16
4.3	Upplevelser av det mångprofessionella samarbetet i Finland.....	18
4.4	Sammanfattning.....	20
5	FORSKNINGSUPPGIFT OCH FORSKNINGSFRÅGOR	22
6	METOD OCH GENOMFÖRANDE	23
6.1	En kvalitativ forskningsansats med ett fenomenologiskt förhållningssätt	23
6.2	Semistrukturerade intervjuer som materialinsamlingsmetod	24
6.3	Urval och avgränsningar	25
6.4	Genomförande.....	25
6.5	Databearbetning och analys	27
6.6	Etiska aspekter	30
7	FORSKNINGSRESULTAT OCH TOLKNING AV RESULTATEN	32
7.1	Att upptäcka.....	33
7.1.1	Metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden.....	33
7.1.2	Vilka elever lyckas skolpersonalen upptäcka?.....	36
7.2	Att bemöta	37
7.2.1	Bemöta elever med svåra hemförhållanden	38
7.2.2	Bemöta föräldrar till elever med svåra hemförhållanden	39

7.3	Samarbete	41
7.3.1	Upplevelser av samarbetet mellan yrkesgrupper inom skolan	43
7.3.2	Upplevelser av samarbetet med olika instanser utanför skolan	45
7.4	Lärarens roll.....	47
7.5	Sammanfattning.....	51
8	TILLFÖRLITLIGHET	53
9	DISKUSSION	55
9.1	Upptäcka elever med svåra hemförhållanden	55
9.2	Skolpersonalens roll i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden ...	57
9.3	Upplevelser av det mångprofessionella samarbetet.....	59
9.4	Förslag på fortsatt forskning.....	61
	KÄLLOR.....	62
	BILAGOR	1

1 Inledning

Ett barn har ett behov av att växa upp i en trygg miljö, känna sig uppskattad, känna tillhörighet, förverkliga sig själv med hjälp av stödjande vuxna och utveckla sin självkänsla. Barn behöver vuxna som är lyhörda, tillgängliga och erbjuder barnet omsorg och värme. (Maslow, 1943; Nsamenang, 2015.) Då det handlar om barn med svåra hemförhållanden handlar det ofta om att barnets grundläggande behov inte tillgodoses hemma hos barnet. Teori och forskning ger bevis för att då barnets grundläggande behov inte tillgodoses hemma, påverkar det negativt barnets utveckling och välmående (t.ex. Bowlby, 1969, 1973, 1980; Repetti, Sears, Bai, 2015, Suchman, 2007). Kronisk påfrestning som till exempel ekonomiska utmaningar, problem i äktenskapet, eller problem med hälsan påverkar hur föräldrar interagerar med barn och deras attityder till föräldraskap. En förälders psykiska välbefinnande bidrar indirekt till barns sociala och emotionella utveckling eftersom det påverkar familjens sociala miljö, särskilt kvaliteten på förhållandet mellan förälder och barn. (Repetti m.fl., 2015.)

Den nuvarande coronapandemin och utmaningarna i samhället har inte visat positiva förändringar i barns hemförhållanden. Den aktuella debatten i median lyfter fram oron över barn i de familjer som drabbats av coronapandemins konsekvenser (HBL, 2020; HBL; 2021; Yle, 2020). Artikeln "Våldet i hemmen ökade under coronaåret" lyfter fram polisens oro över en ökning i familjevåld under året 2020. Polisens hemutryckningar ökade i hela landet med nästan 26 procent, jämfört med året 2019. (HBL, 2021.) I samband med coronapandemin har särskilt psykisk ohälsa ökat bland finländare. Det här kommer fram i Yles (2020) artikel "Hjälplöshet och mörka tankar ökar till följd av coronapandemin: "Vem ska ta hand om min flicka om jag blir ännu tröttare?". Enligt artikeln har allt fler finländare börjat reagera psykiskt till följd av coronapandemin och samtalen till kristelefoner har under ett år ökat med 60 procent (Yle, 2020). En insändare i HBL 9.10.2020 konstaterar att barnen med föräldrar med psykisk ohälsa är en osynlig grupp vi måste lära oss att känna igen bättre. Enligt insändaren behövs det tidiga stödåtgärder, information och möjlighet till stöd och öppen diskussion om psykisk hälsa. Psykisk ohälsa har ökat i samband med coronapandemin så mycket att det kan talas om en mental hälsokris. Man tigger ofta om en familjemedlems psykisk ohälsa eftersom man är rädd för andras attityder, att bli diskriminerad och för att stigmatiseras. Barn kan vara rädda för hur det kan gå ifall familjens situation avslöjas. (HBL, 2020.)

Utgående från ett utvecklingsekologiskt perspektiv (Bronfenbrenner, 1979) kan sociala miljöer utanför familjen ha en positiv och kompenserande inverkan för elever med ogynnsamma hemförhållanden (Law, Cuskelly & Carroll, 2013). I min studie vill jag framföra skolpersonalens erfarenheter av att arbeta med elever med svåra hemförhållanden eftersom resultat i tidigare forskning visar att skolan kan fungera som en skyddande faktor för en elev som upplevt negativa upplevelser inom familjen (Law m.fl, 2013; Murphy & McKenzie, 2016). Även om tidigare teori och forskning visar att skolan har bra förutsättningar för att stöda elever med svåra hemförhållanden, påvisar forskning att det också finns brister och utmaningar i hur det här förverkligas i praktiken (t.ex. Ojala, 2017). Det övergripande syftet i studien är att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder sig av för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötandet av de här eleverna samt hur det mångprofessionella samarbetet verkställs i stödjande av elever med svåra hemförhållanden. Det är viktigt att rikta uppmärksamhet mot de här frågorna för att säkerställa att inget barn i behov av stöd blir ensam med sina problem.

2 Teoretisk bakgrund

I det här kapitlet presenteras studiens teoretiska bakgrund. Kapitlet inleds med att begreppet elever med svåra hemförhållanden definieras och öppnas upp. Till följande redogörs för teori om barns grundläggande behov i hemmiljön och efter det teori om vilken inverkan hemförhållanden har för ett barn. Efter det presenteras begreppet coping, vilket är relevant att känna till för att förstå på vilket sätt barn i svåra hemförhållanden försöker kontrollera den upplevda stressen. I slutet av den teoretiska bakgrunden diskuteras skolans roll som skyddande faktor från ett utvecklingsekologiskt perspektiv.

2.1 Elever med svåra hemförhållanden

Fokuset i den här studien är skolan och skolpersonalens perspektiv på svåra hemförhållanden som en del elever lever i. Därför avgränsades inte begreppet svåra hemförhållanden till det som händer hemma hos eleven, utan snarare ligger intresset i studien på hur sådana omständigheter kan identifieras av skolpersonal och hur man i skolan kan stöda elever som har det svårt hemma. Det är också viktigt att påpeka att skolpersonalen sällan vet med säkerhet den egentliga orsaken bakom elevens svåra hemförhållanden och det här faktumet stödde ytterligare mitt beslut om att begreppet inte behövs begränsas.

Även om orsakerna bakom elevers svåra hemförhållanden kan vara olika har dessa barn mycket gemensamt. Det kan handla om att ett eller flera av de grundläggande behoven inte tillfredsställs hemma hos eleven, de går igenom likadana känslor t.ex. otrygghet och skam, och använder sig ofta av likadana copingmekanismer för att kontrollera den upplevda stressen (t.ex. Holmila m.fl, 2011; Pretis & Dimova, 2008).

För att få en inblick i hur vanligt det är med elever med svåra hemförhållanden presenteras resultat från den riksomfattande enkäten Hälsa i Finland, vars syfte är att följa upp elevers välmående. I enkäten samlas in uppgifter om elevernas hemförhållanden, skolförhållanden, upplevd hälsa, hälsovanor och om elev- och studerandehälsovården. De senaste resultaten från våren 2019 visar att 17 procent av barnen i årskurserna 4 och 5 har under det senaste året minst en gång upplevt att deras vårdnadshavare har utsatt dem för psykiskt våld och 13 procent för fysiskt våld. Psykiskt våld definierades som följande: hota med våld, hota med att överge barnet, slå föremål, låsa in barnet, förbjuda barnet att tala, kränka eller förödmjuka barnet. Fysiskt våld definierades som att knuffa, göra ont, lugga, slå med knytnäven eller med ett föremål, smälla till, att sparka eller

skada någon fysiskt på något annat sätt. Ungefär 3 procent av alla de barn och unga som besvarade enkäten rapporterade att de minst en gång i sitt liv varit med om fysisk försummelse från vårdnadshavare. Med fysisk försummelse ansåg man att barnet blev lämnad utan ett hem, mat och rena och hela kläder. Var sjätte elev i årskurserna 4 och 5 rapporterade att de sett eller hört psykiskt våld mellan andra familjemedlemmar och att vart tionde barn och ungdom hade hört eller sett fysiskt våld mellan andra familjemedlemmar. Ungefär fem till sju procent av barn och unga meddelande att en förälders alkoholanvändning hade varit till skada för barnet. Endast 32 procent av barnen i årskurserna 4 och 5 som upplevt våld i familjen hade berättat om det för en vuxen de litar på. 76 procent av de här barnen hade fått stöd och hjälp. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020.)

2.2 Barnets behov i hemmiljön

Abraham Maslow presenterade 1943 människans fem grundläggande behov och ansåg att individen prioriterar sina behov i en viss ordning. De fem behoven är följande: 1. Fysiologiska behov, 2. Trygghetsbehov, 3. Behov av kärlek, 4. Självhävdelsebehov, 5. Självförverkligande behov. Individen måste tillfredsställa sina behov på en nivå innan individen kan förflytta sig vidare till följande nivå. (Maslow, 1943.)

Till den mest grundläggande nivån som handlar om människans fysiologiska behov hör till exempel hunger, törst och sömn. Följande nivå är behov av trygghet. Enligt Maslow (1943) betyder trygghet för ett barn en förutsägbar och strukturerad levnadsmiljö, där inga oväntade obehagliga saker händer. Barn har ett behov av rutiner. Föräldrar har en betydande roll för ett barns känsla av trygghet. Gräl, fysiska övergrepp, hotande föräldrar, skilsmässa, eller dödsfall inom familjen är riskfaktorer för att orsaka otrygghet hos ett barn. Den tredje nivån är behov av kärlek och här finns de sociala behoven som till exempel behov av tillhörighet och familj och vänner. Självhävdelsebehov handlar om att individen har behov av att känna sig respekterad av andra och uppleva självrespekt. Självförverkligande behoven handlar om att utveckla sig själv, både sina möjligheter och sina kunskaper. (Maslow, 1943.)

Ett barn har behov av att känna sig uppskattat och att det hen gör är meningsfullt för en annan, särskilt för en vuxen. Barnet behöver kontakt, känna tillhörighet och relatera till världen runt omkring sig. Ett barn behöver möjligheter för att få utforska och leka. Barnet har också behov av människor som hjälper strukturera, vägleda och stöda barnets inlärning och möjlighet för att förverkliga sig själv och utveckla sin självkänsla. Vuxna ska

vara lyhörda och tillgängliga och erbjuda barnet värme och omsorg. (Nsamenang, 2015.) Repetti m.fl. (2015) definierar begreppet värme i föräldraskap (eng. parental warmth) att en förälder är lyhörd, stödjande, kärleksfull och sensitiv (eng. sensitive). Förälderns sensitivitet handlar om förälderns benägenhet att läsa av och tolka barnets behov och svara på de här behoven. (Levert-Levitt & Sagi-Schwartz, 2015.)

2.3 Hemförhållandenans inverkan på barnet

I det här kapitlet presenteras teori om hemförhållandenans inverkan på barnet. Kapitlet inleds med att presentera Bowlbys (1969, 1973, 1980) anknytningsteori. Efter det här presenteras teori om hemförhållandenans inverkan på barnets socioemotionella utveckling.

2.3.1 Anknytning

Betydelsen av kontakten mellan ett barn och sin vårdnadshavare presenteras utgående från anknytningsteorin. Även om anknytningsteorin har ett stort fokus på barnets första år, är det nödvändigt att lyfta fram teorin då man diskuterar hemförhållandenans inverkan på barnet. En stor del av teori och forskning inom området grundar sig på den här teorin.

Anknytningsteorin är en teori om barnets första relationer och hur dessa relationer påverkar barnets erfarenheter genom livet. Tidiga anknytningsupplevelser påverkar hur barn utvecklar senare relationer och hur de lär sig att lita på andra människor och andra människors hjälp och stöd. Detta påverkar i sin tur hur barn utvecklar och upplever den egna självförmågan. (Bowlby, 1969, 1973, 1980.)

Bowlby (1969, 1973, 1980) beskriver barnets utvecklande av en skydds- och närhetsrelation till sina föräldrar. Vårdnadshavaren ger trygghet för barnet och gör att barnet tryggt kan utforska och bekanta sig med världen. Vårdnadshavaren beskrivs som en trygg hamn, dit barnet kan återvända vid stressfyllda situationer och för att tillgodose sina behov. Enligt anknytningsteorin återspeglas de mönster som bildas i anknytningen mellan barnet och den primära vårdnadshavaren i barnets senare relationer under livet via inre arbetsmodeller eller uppfattningar av en själv, andra personer och världen. Då en förälder uppmuntrar, stöder och är tillgänglig ger det barnet en känsla av att man är viktig och barnet uppfattar andra människor som hjälpsamma. Positiva och trygga erfarenheter i anknytningen mellan barnet och föräldern skapar gynnsamma arbetsmodeller för att bygga vidare på i framtida relationer. Det här hjälper också barnet att utforska sin miljö

med självförtroende, vilket bidrar senare till individens förståelse av sin egen kompetens. (Bowlby, 1969.) Individer som upplevt att deras anknytningspersoner varit emotionellt närvarande, särskilt under stressfyllda perioder, skapar inre arbetsmodeller som bidrar till att individen känner sig värdefull, kan lita på andra personer och bygga meningsfulla relationer. Däremot de individer som inte upplevt emotionell närvaro av deras anknytningspersoner skapar negativa modeller av sig själva, andra människor och relationer. (Bowlby, 1980.) Effektiva anknytningsbeteenden leder till känsla av trygghet och icke-effektiva till tillfällig eller kronisk ångest, vilket oftast orsakas av separationer mellan barnet och anknytningspersonen (Stevenson-Hinde & Hinde, 2015).

Ainsworth utsatte Bowlbys teori för ett empiriskt test genom att identifiera mönster i moder-spädbarnsinteraktion för att undersöka skillnader i kvaliteten på anknytningsrelationer. Ainsworth var den första som noterade att föräldrasensitivitet och lyhördhet för barnets signaler är viktiga förutsättningar för trygg anknytning. (Levert-Levitt & Sagi-Schwartz, 2015.) Ainsworth (1978) presenterade tre huvudsakliga anknytningsmönster: trygg anknytning, otrygg-undvikande anknytning och otrygg-ambivalent anknytning. Ett barn som har en trygg anknytning uppfattar sin anknytningsperson som en trygg hamn, dit barnet återvänder för att säkerställa sina behov. (Ainsworth, 1978.) En trygg anknytning kännetecknas av barnets mottaglighet, att barnet klarar av tillfällig separation och barnets vilja att utforska sin omgivning. Tillit till andra och en känsla av trygghet utgör grunden av social och emotionell kompetens. (Ainsworth, 1989.) Ett barn med otrygg-undvikande anknytning undviker sin anknytningsperson, medan ett barn med otrygg-ambivalent anknytning är orolig i kontakten med sin anknytningsperson. (Ainsworth, 1978.)

En individs arbetsmodeller blir längs med tiden mer stabila och omedvetna. I samband med att individer använder sig av de här arbetsmodellerna i sociala situationer förstärks de och det blir svårare att förändra på sina arbetsmodeller. (Bowlby, 1969.) Bowlby konstaterade dock att även om anknytningsmönstren formas under de tidiga interaktionerna med den primära vårdnadshavaren, kan varje meningsfull interaktion med andra signifikanta personer under livstiden påverka individens förståelse om andra personers tillgänglighet och stöd (Bowlby, 1980).

2.3.2 Hemförhållandenas inverkan på barnets socioemotionella utveckling

Den emotionella kvaliteten i relationer mellan föräldrar och barn är avgörande för barns psykologiska och emotionella välbefinnande. Barn som upplever sina föräldrar som genuint omtänksamma och intresserade av barnets välbefinnande och aktiviteter anses vara mindre benägna att drabbas av psykiska påfrestningar och mer sannolikt uppleva realistisk självförmåga. (Suchman, Rounsaville, DeCoste, Luthar, 2007.)

Sensitivitet hos föräldern är kopplat ihop med trygga anknytningsmönster (Levert-Levitt & Sagi-Schwartz, 2015). Föräldrarnas omvårdnad och på vilket sätt föräldern responderar till ett barn i nöd leder antingen till trygga eller otrygga anknytningar mellan barnet och föräldern (Ainsworth, 1978). Barn till föräldrar som visar värme och lyhördhet lär att lita på andra och reglera sina negativa känslor. Värme främjar hälsosam social och emotionell utveckling hos barn, det påverkar barns förståelse och reglering av deras känslomässiga tillstånd, empati, prosociala beteende och relationer med jämnåriga. Det här hjälper barn att lita på vuxna och reglera negativa känslor. Känsloreglering underlättar i sin tur social utveckling. Negativa känslor är kopplat ihop med antisocialt beteende och negativa känslor hindrar positiva och prosociala beteenden. Genom att reglera sina känslomässiga tillstånd kan barn bättre hantera sociala utmaningar i familj- och kamratförhållanden. (Repetti m.fl., 2015.)

En bra anknytning till sin förälder har samband med bättre självkänsla och lägre nivå av aggression och social stress (Ooi, Ang, Fung, Wong, & Cai, 2006). Anknytning till föräldrar och jämnåriga vänner har visats ha en stödjande och kompletterande roll i psykiskt välbefinnande, särskilt självkänsla under tonåren. Det här betyder att kvaliteten på relationerna under den här utvecklingsperioden har en viktig roll med tanke på hur självidentiteten skapas och utvärderas, vilket påverkar vidare individens välmående. (Wilkinson, 2004.) Shochet, Smythe och Homel (2007) konstaterade i sin forskning att barnets anknytning till sin förälder har koppling till hur ungdomar uppfattar tillhörighet och acceptans inom skolmiljön. Resultaten visade att anknytningen till föräldrarna förutspådde främst kontakten mellan eleven och läraren och hur eleven uppfattade sin lärare, vilket bidrar till elevens övergripande anslutning till skolan. Resultaten visade också en stark koppling mellan anknytning till föräldrarna och elevens nivå av involvering i skolans aktiviteter, både akademiska och aktiviteter utanför den egentliga skoltiden. (Shochet m.fl., 2007.) Dessa resultat kan förklaras utgående från Bowlbys (1969, 1973, 1980) teori om att individer med otrygga anknytningsmönster känner sig mer obekväma och osäkra i att utforska sin omgivning.

Ökad stress i föräldraskap, mindre tillgång till resurser, brist på socialt stöd samt sämre kvalitet i föräldraskap är riskfaktorer för utmaningar i barns sociala och emotionella utveckling. Upprepade dagliga stressfaktorer hemma ökar fysiologisk och känslomässig reaktionsförmåga och ökar risken för känsla av otillfredsställelse. (Repetti m.fl., 2015.) Negativa livshändelser, kroniska påfrestningar och traumatiska händelser kan ha en betydligt skadlig inverkan på en individs fysiska och mentala hälsa (Thoits, 2010).

Kronisk påfrestning, oavsett om det är på grund av ekonomiska utmaningar, problem i äktenskapet, svårigheter på arbetsplatsen eller problem med hälsan, påverkar hur föräldrar interagerar med barn och deras attityder till föräldraskap. I allmänhet tenderar mer stressade föräldrar att ha mindre positiv inverkan på barnet eftersom föräldern är mindre lyhörd och mindre konsekvent med sin disciplin i bemötandet med sina barn. En förälders psykiska välbefinnande bidrar indirekt till barns sociala och emotionella utveckling eftersom det påverkar familjens sociala miljö, särskilt kvaliteten på förhållandet mellan förälder och barn. Föräldrar med psykisk ohälsa visar oftare mindre värme och lyhördhet emot sina barn. Depression utgör betydande utmaningar för att delta i positiva interaktioner med andra familjemedlemmar. (Repetti m.fl., 2015.) Föräldrar med psykisk ohälsa underskattar ofta inverkan av sin ohälsa på sina barn. De försöker ofta dölja symtomen och antar att barnen inte kan känna igen en förälderns beteendeförändringar. (Pretis & Dimova, 2008.) Barn till föräldrar med psykisk ohälsa kan ofta känna ångest, otrygghet, skam och skuld känslor på grund av sin förälders psykisk ohälsa (Tabak m.fl. 2016). Motgångar i familjen, föräldrars psykisk ohälsa och ekonomiska svårigheter i familjen är kopplat ihop med sämre skolengagemang hos barnet och är riskfaktorer för att barnet måste gå om årskursen (Porche, Costello, Rosen-Reynoso, 2016). Barn till deprimerade mödrar är sämre på att reglera negativa känslor, har en större risk för depression och ångest och externa problem som ilska, hyperaktivitet och impulsivitet (Repetti m.fl., 2015). I Finland har man forskat i riskfaktorer för invalidpension. Resultaten visade att en förälderns psykiska ohälsa var starkt kopplad ihop med invalidpension på grund av psykisk sjukdom (Salonsalmi, Pietiläinen, Lahelma, Rahkonen, 2019).

Det är individuellt hur mycket barnet påverkas av förälderns psykiska ohälsa. Till exempel barnets temperament, kön och både kognitiva och sociala färdigheter påverkar det här. Familjekontexten, oenighet i äktenskapet, våld, hur den andra föräldern mår psykiskt och närvaron eller frånvaro av hen och sociala stödet som finns tillgängligt för familjen påverkar risknivån som barnet utsätts för. Ett barn med mycket socialt stöd utsätts för mindre risk än ett barn som inte har tillgång till socialt stöd. (Reupert, Maybery, Kowalenko, 2012.)

Barnets hemmiljö påverkar starkt barnets anpassningsförmåga. Barns beteendestörningar har samband med föräldrar med psykiska utmaningar, medan avsaknaden av beteendestörningar har samband med familjer med starka relationer och samhörighet. Barn från ogynnsamma hemförhållanden har ofta sämre prosociala kunskaper, emotionella symptom, beteendestörningar och oftare problem i relationerna med jämnåriga. (Renzaho, Mellor, McCabe, Powell, 2013.) Forskning har gett bevis för att beteendeproblem hos barn och ungdomar är relaterade till föräldrarnas uppfostran. Ineffektiva eller negativa uppfostringsmetoder, såsom fientlighet, avstötning, brist på värme och stöd är riskfaktorer för beteendestörningar hos barn. Däremot anses engagemang, stöd och positiv kontroll, t.ex. godkännande, lämpliga gränser, konsekvent disciplin och övervakning, vara förknippat med färre beteendeproblem. (Slobodskaya, 2015.)

Föräldrarnas skilsmässa ökar också risken för beteendestörningar hos barn. Det är dock viktigt att påpeka att även om undersökningar visar att barn i styvfamiljer och barn med ensamstående föräldrar har oftare beteendeproblem i jämförelse till barn som växer upp i sin kärnfamilj, är effekten liten och den varierar mycket från fall till fall. Risken beror främst på socioekonomiska faktorer, psykisk stress och familjerelationer, inte av familjestrukturen i sig. (Slobodskaya, 2015.)

2.4 Coping

Lazarus och Folkman (1984) definierar coping som ständigt förändrande kognitiva och beteendemässiga försök att kontrollera specifika externa och/eller interna krav som är krävande och överskrider individens resurser. Då människan hamnar ut för känslomässigt krävande och stressfyllda situationer använder sig människan av sina copingmekanismer. (Lazarus & Folkman, 1984.)

Det traditionella sättet att gruppera olika copingstrategier är att dela in dem i problemorienterad coping (eng. problem-focused) och känslorienterad coping (eng. emotion-focused). I den första försöker individen påverka det egentliga problemet, medan den andra handlar om att försöka reglera sina känslor som är förknippade med situationen. Känslorienterad coping handlar ofta om att nedvärdera sina känslomässiga behov och med hjälp av det här lätta upplevd stress. Sådana copingstrategier är till exempel att undvika problemet och att distansera sig från problemet. Ett problem med känslorienterad coping är att individen kan hamna ut för s.k. självbedrägeri ifall verklighetsbilden

förvrängs. Riskfaktorer för att det här kan ske är att individen förnekar sina upplevelser, upprätthåller falskt hopp och optimistisk tänkande. (Lazarus & Folkman, 1984.)

Enligt Skinner, Edge, Altman och Sherwood (2003) borde man granska försvarsmekanismer på individnivå i stället för ovannämnda tudelning. Det handlar om ett individuellt förhållningssätt, som är kopplat ihop förutom med stress, också med dess långvariga effekt på mental och fysisk hälsa och funktion. Även om det kallas för försvarsmekanismer, kan copingmekanismer i långvarig användning påverka individen negativt. Då man funderar kring ifall en copingstrategi är bra eller skadlig måste man alltid ta i beaktan dess långsiktiga utvecklingskonsekvenser, den subjektiva upplevelsen och kvaliteten. En del copingstrategier kan dock klassificeras som skadliga för individen i långvarig användning. Sådana copingstrategier är t.ex. hjälplöshet, social tillbakadragenhet, att skylla på sig själv, självkritik men också negativt tänkande och att skylla på andra. (Skinner m.fl., 2003.)

Copingstrategier har också delats in i produktiva och oproduktiva kategorier. Som produktiva copingstrategier anses t.ex. att försöka lösa problemet, förbättra sociala relationer, fokusera på positiva saker, hälsosamma livsvanor och fritidsaktiviteter. Oproduktiva copingstrategier anses däremot vara följande: att oroa sig över sin egen situation, hoppas på ett mirakel, konstatera att man inte klarar av att hantera situationen, försöka lätta stressen med hjälp av att gråta, skrika eller använda droger, stänga sig bort från problemet så att man kan undvika det, skylla på sig själv och att inte berätta för andra hur man mår. (Frydenberg, Care, Chan & Freeman, 2009.)

Skadliga eller oproduktiva copingstrategier är vanliga för barn som lever i svåra hemförhållanden. Barnen till en förälder med missbruksproblem upplevde förälderns missbruk som skamligt p.g.a. det sociala stigmat kring missbruksproblem och upplevde ett stort behov av att skydda sin integritet. Barnen ansåg att man lätt blev marginaliserad eller ett objekt av oönskat inflytande från samhället om man sökte efter hjälp. Att titta om förälderns missbruksproblem hjälpte barnen att uppnå en känsla av att ha kontroll över sin omgivning. (Holmila m.fl., 2011.) Barn som växer upp i riskfyllda familjer visar ökade fysiologiska och känslomässiga reaktioner på stressfaktorer och använder skadliga copingstrategier för att reglera sina reaktioner. Barn som växer upp i familjer med mycket konflikter blir känsliga för ilska. De reagerar med högre nivåer av ångest, ilska och rädsla. Perioder av lättnad eller paus från emotionellt påfrestande tillstånd kan vara avgörande för lämplig känsloreglering. Däremot gör kroniska eller upprepade stressfaktorer, såsom höga nivåer av våld och familjekonflikter, det eventuellt omöjligt för barnet att återhämta

sig från de emotionellt påfrestande tillstånden. Det kan leda till att barnet blir känsligt för stress. Barn från familjer med mycket konflikter, ilska, fientlighet och övergrepp är mer benägna att bli uppmärksamma för tecken på ilska och också reagera med ångest, ilska och aggression i situationer som involverar ilska och spänning. (Repetti m.fl., 2015.)

2.5 Utvecklingsekologiskt perspektiv på skolans roll som skyddande faktor

Enligt Bronfenbrenners (1979) utvecklingsekologiska teori utvecklas människan i samspel med sin miljö. Miljön där människan lever består av samverkande system. Varje system finns inom ett annat. För att barnets utveckling kan förstås ordentligt är ett mesosystemiskt tillvägagångssätt nödvändigt eftersom flera miljöer och deras interaktiva effekter på barn integreras. (Bronfenbrenner, 1979.)

Den ekologiska modellen kan delas in i följande system: mikrosystem, mesosystem, exosystem och makrosystem. Mikrosystemet är det systemet i den ekologiska miljön som innefattar individens närmaste omgivning. Mikrosystemet är det minsta systemet. Till det här systemet hör individens levnadsmiljö, familjemedlemmar, skolan, fritidsaktiviteter och vänner. Mikrosystemet innefattar roller, relationer och aktiviteter i en miljö. Mesosystemet är ett övergripande system, där det sker samspel med två eller flera mikrosystem, som båda påverkar individen. Mesosystemet innebär interaktioner mellan exempelvis familjen och skolan. Exosystemet omfattar miljöer som eleven inte oftast har direkt kontakt med, men som trots det kan påverka individens utveckling. Exosystem handlar om sociala strukturer som påverkar miljöerna där individen finns. De här strukturerna inkluderar också stora institutioner i samhället. Exosystemet påverkar både mikro- och mesosystem och kan handla om både formella och informella system. Sådant som inte direkt berör individen men som påverkar och påverkas av närmiljön kan vara myndigheter och relationen mellan skolan och kommunen. Till makrosystemet hör samhällets normer, ideologier och värderingar. (Bronfenbrenner, 1979.)

Sociala miljöer utanför familjen kan ha en positiv och kompenserande inverkan på barns känslomässiga utveckling för de barn som upplevt sämre familjefunktion (eng. family functioning). Med familjefunktion avses de sociala och strukturella egenskaperna i familjemiljön. Det inkluderar interaktioner och relationer inom familjen, särskilt nivån på konflikter och sammanhållning, anpassningsförmåga, organisering och kommunikationskva-

litet. Hälsosam familjefunktion sker i en familjemiljö med bra kommunikation, tydliga roller, sammanhållning och bra känsloregleringsförmåga. Däremot förekommer dålig familjefunktion i familjer med höga nivåer av konflikt och sämre känslö- och beteenderegleringsförmåga. (Alderfer m.fl., 2008.) Skolans anslutning kan stöda positiv utveckling hos barn som upplevt sämre familjefunktion. Law m.fl. (2013) har skapat en teoretisk modell om socialt sammanhang (eng. Social connectedness model). Modellen undersökte förhållandet mellan elevernas syn på föräldraskap, familjefunktion, kamratskap, skolans roll, kamratgruppen, familjestruktur och deras gemensamma inverkan på barnets anpassning. Den teoretiska utgångspunkten för modellen var Bronfenbrenners ekologiska teori (1979) och Bowlbys anknytningsteori (1969, 1973, 1980). Den unika kopplingen mellan familjen och skolan och anpassning som framkom i modellen stöder tanken av att sammanhang utanför familjen kan ha en kompenserande roll och utgöra en skyddande faktor mot negativa upplevelser inom familjen. Skolan kan stöda den positiva utvecklingen hos barn som upplevt en sämre familjefunktion. (Law m.fl., 2013.)

Också Murphy och McKenzie (2016) framhäver att då barnet upplever känsla av samhörighet i skolan, kan det fungera som en skyddande faktor mot det negativa inflytandet som en sämre familjefunktion orsakar. Resultaten visade att negativa uppfattningar om sin egen familjefunktion hade en signifikant koppling till lägre nivåer av optimism, behärskning (eng. mastery) och upplevd självförmåga. Ju högre anslutning till skolan eleven hade, desto större var känslan av behärskning, optimism och upplevd självförmåga. (Murphy & McKenzie, 2016.) En individ med höga nivåer i behärskning, bra självkänsla och socialt stöd minskar effekterna av stressfaktorer inom hälsa och välbefinnande (Thomits, 2010).

3 Att stöda barns välbefinnande i skolkontext – lagar och styrdokument

I det här kapitlet sammanställs hur stödjande av barns välbefinnande i skolkontext beskrivs i lagar och styrdokument. Kapitlet redogör också för hur elevvården i skolan verkställs och vad som är syftet med den. Dessa lagar och styrdokument beskriver de centrala principerna som styr skolans verksamhet och skolpersonalens tillvägagångssätt.

Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 (hädanefter LPG2014) ska varje elev känna sig uppskattad i skolan och få stöd både med lärande och välbefinnande. En av lärarens uppgifter är att främja elevens välbefinnande och stödja det. Förutsättningen för det här är en bra kommunikation med både eleverna och föräldrarna samt samarbete med kollegiet, särskilt elevvården. Stödjande av elevens utveckling och välbefinnande ska ske i samarbete med hemmet. Det är i första hand barnets vårdnadshavare som har ansvaret för sitt barns fostran. Skolans uppgift är att stöda hemmets fostrande uppgift och ta hand om undervisningen och fostran i skolan. Samarbete mellan hem och skola gynnar elevens välbefinnande och trygghet. Utgångspunkterna för samarbetet mellan hem och skola är jämlikhet, förtroende och ömsesidig respekt. Läroplanen uppmuntrar skolans personal till aktiv kontakt med hemmet. (LPG, 2014.)

Eleven har rätt till stöd enligt sina behov om eleven riskerar att bli efter i sina studier p.g.a. en svår livssituation. I sådana fall är det viktigt att elevens helhetssituation kartläggs i god tid. Samarbete mellan skolpersonalen och yrkesövergripande samarbete inom elevvården är grundläggande då behovet av stöd ska kartläggas. Målet med stödet är att förhindra att inlärningssvårigheterna blir långvariga och allvarigare. Stödet ska hjälpa eleven att skapa en positiv uppfattning om sig själv och sin inlärning. Eleven ska få känna att hen lyckas i skolan både i lärandet och som en del av skolgemenskapen. (LPG, 2014.)

Den nuvarande lagen om elev- och studerandevård trädde i kraft 2014. Syftet med lagen är att främja elevers hälsa, välbefinnande, inlärning, delaktighet och att förebygga problem. Enligt lagen ska läroanstalten vara en trygg och sund miljö som erbjuder samarbete med hemmet. Syftet med lagen är ytterligare att säkerställa stöd i ett tidigt skede till de elever som behöver det och att elevhälsotjänster utgår från kvalitet och jämlikhet. (Lag om elev- och studerandevård 1287/2013.)

Syftet med elevvården är att stöda och upprätthålla elevens skolframgång, den psykiska och fysiska hälsan samt det sociala välbefinnandet i skolan. Elevvården är nära ihopkopplat med både skolans fostrings- och undervisningsuppdrag. Enligt läroplanen har varje elev rätt till elevvård alla skoldagar. Det är skolans ledning som bär ansvaret över att det här möjliggörs i praktiken. Elevvården ska utgå från konfidentialitet och respektfullt förhållningssätt till eleven och hemmet och ordnas genom yrkesövergripande samarbete. Utgångspunkten i elevvårdsarbetet ska vara elevens bästa. (LPG, 2014.)

Det finns tre olika slag av elevvårdsgrupper: en styrgrupp för elevvården, elevvårdsgrupper för enskilda skolor och expertgrupper som behandlar enskilda elevers fall inom den individuella elevvården. Alla elevvårdsgrupper ska vara yrkesövergripande. Elevvården ska ordnas i samarbete mellan undervisnings-, hälso- och socialväsendet. Vid behov kan också andra aktörer delta i expertgruppen. Psykolog-, kurator- och skolhälsovårdstjänster hör till elevvårdstjänsterna. De här tjänsterna ska vara lätt tillgängliga för elever och vårdnadshavare. (LPG, 2014.)

Elevvården i skolan består av två delar: en förebyggande gemensam elevvård och en individuell elevvård. Den gemensamma elevvårdens syfte är att arbeta förebyggande och stödja hela skolan. Individuell elevvård sköts av en expertgrupp som utnämns enligt det enskilda fallets förutsättningar. (LPG, 2014.) Syftet med den gemensamma elevvården är att skapa förutsättningar för samhörighet, omsorg och öppen växelverkan i skolan. Det här ska hjälpa att förebygga och upptäcka problem i ett tidigt skede och ordna det stöd som behövs. Syftet med den individuella elevvården är att följa upp och stöda elevens hälsa, utveckling, välbefinnande och lärande. Stöd ska ges i tidigt skede och förebygga problem. Expertgruppen ska sammankallas för att kartlägga behovet av stöd och ordna elevvårdstjänster för en enskild elev. (LPG, 2014.)

Uppgifter som fylls i elevvårdsregistret som gäller en enskild elev är sekretessbelagda. Trots sekretessbestämmelserna har de som deltar i genomförandet av individuell elevvård rätt att ge information till t.ex. elevens lärare om informationen är nödvändig för att elevens undervisning ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt. Man måste dock överväga om det handlar om information som är nödvändig för att garantera elevens säkerhet. (LPG, 2014.) Enligt barnskyddslagen (417/2007) har skolpersonalen trots sekretessbestämmelserna en skyldighet att utan dröjsmål göra en anmälan till socialvården i kommunen om man har kännedom om ett barn där behovet av omsorg och vård, omständigheter som riskerar barnets eget beteende eller utveckling förutsätter att eventuellt behov av barnskydd utreds.

4 Tidigare forskning om barn med svåra hemförhållanden i skolkontext

I det här kapitlet presenteras tidigare forskning om barn med svåra hemförhållanden i skolkontext. Den tidigare forskningen presenteras utgående från tre teman: upptäcka elever med svåra hemförhållanden, bemöta elever med svåra hemförhållanden och upplevelser av det mångprofessionella samarbetet i Finland.

4.1 Upptäcka elever med svåra hemförhållanden

Sammanfattar man den tidigare forskningen framstår att känna igen förändringar i barns beteende och att ingripa tidigt som centrala komponenter i att hjälpa till att minimera effekterna av negativa händelser. Skolpersonal, särskilt läraren, har en central roll i denna process. (Bell, Limberg, Robinson, 2013; Honkanen m.fl., 2010; Pretis & Dimova, 2008 Walker & Walsh, 2015.) Särskilt läraren har bra förutsättningar för att upptäcka förändringar i kommunikationen med elever och föräldrar, observera förändringar i barnets beteende eller skolengagemang (Honkanen m.fl., 2010 & Walker & Walsh, 2015). Skolkuratoren och hälsovårdare har också bra förutsättningar att upptäcka eventuella problem då eleven besöker dessa tjänster (Walker & Walsh, 2015). Klassläraren är däremot den första som känner igen elevers psykisk ohälsa. Orsaken till det här är att klassläraren är i daglig kontakt med eleven, medan hälsovårdaren träffar eleven endast enstaka gånger. (Honkanen m.fl., 2010.) Det är viktigt att läraren känner igen beteende som kan vara tecken på ogynnsamma livshändelser och hemförhållanden och för ärendet vidare till andra yrkesgrupper för att där kartlägga behov av eventuellt stöd (Bell m.fl., 2013, Pretis & Dimova, 2008; Walker & Walsh, 2015).

Resultat i tidigare forskning visar att lärare upplever att det ibland kan vara svårt att upptäcka elever med svåra hemförhållanden. Påfrestande situationer i barns hemförhållanden är vanligtvis dolda eller det är uttryckligen förbjudet att prata om problemen (Pretis & Dimova, 2008). Enligt en studie i Finland upplevde lärare att elever oftast visar sitt illamående i form av utåtriktat beteende. Lärare upplevde däremot att det är svårare att upptäcka illamående hos inåtvända elever, eftersom deras förändringar i psykisk hälsa inte nödvändigtvis syns utåt. (Ojala, 2017.)

Bell m.fl. (2013) sammanfattar forskning om på vilket sätt barn som upplevt traumatiska livshändelser kan upptäckas i skolkontext. Bell m.fl. (2013) definierar att ett trauma uppstår då ett barn upplever sig själv eller andra personer omkring sig hotade på grund av en allvarlig olycka, dödsfall eller psykisk skada. Vissa beteendemönster kan ofta förknippas med traumatiska barndomsupplevelser. Barn som upplevt traumatiska livshändelser kan visa det via sitt beteende eller i form av fysiska, emotionella och kognitiva symptom. Det är viktigt att en lärare kan känna igen dessa traumasymptom och för ärendet vidare till andra yrkesgrupper för vidare bedömning. Det här är ett kritiskt steg, eftersom ett barn inte kan erbjudas stöd förrän en vuxen först upptäckt det här barnet. (Bell m.fl., 2013.)

4.2 Bemöta elever med svåra hemförhållanden

Bemötandet av elever med svåra hemförhållanden utgör en betydelsefull roll eftersom bra och tillitsfulla relationer mellan eleven och skolpersonalen kan på många sätt stöda elevers utveckling och välbefinnande (Blum & Libbey, 2004; Tabak m.fl., 2016; VanderWegen, 2013). Enligt tidigare forskning har en vuxen i skolan bra förutsättningar för att erbjuda en känsla av trygghet, rutiner, hjälpa eleverna bygga trygga och tillitsfulla sociala relationer, stöda elevens inläring och stöda elevens självkänsla och -förtroende (Bibou-Nakou, 2004; Tabak m.fl., 2016; VanderWegen, 2013).

Fallstudie om elever med traumatiska livshändelser visar att meningsfulla relationer som erbjuder trygghet är viktiga för barnet (VanderWegen 2013). Studien representerade lärares, specialisters och rektorers erfarenheter. Verksamhetskulturen i skolan ska främja en känsla av trygghet och förutsägbarhet för barn. Rektorn i skolan har en viktig roll att se till att detta förverkligas i skolan. Att framgångsrikt tillgodose behoven hos barn som upplevt traumatiska livshändelser är en utmaning. Förutsättningen för att lyckas med det här är ett fungerande och aktivt samarbete inom kollegiet. (VanderWegen, 2013.)

Informanterna i en studie om barn med en förälder med psykisk ohälsa upplevde skolan som en viktig plats för barnen. Samplet bestod av 96 specialister, föräldrar med psykisk ohälsa, deras barn och partners. Materialet samlades in i England, Finland, Tyskland, Italien, Norge, Polen och Skottland. Föräldrarna ansåg att skolan är en viktig plats för barnet att förstärka vänskapsrelationer för att förhindra isolering. Barnen och föräldrar betonade behovet av en bra och tillitsfull relation mellan hem och skola. Barnen och föräldrarna upplevde att det också skulle vara viktigt att eleven skulle ha någon i skolpersonalen som barnet kunde lita på och säga om det känns svårt. Specialister ansåg

att skolans roll är att hjälpa och stöda eleven och hjälpa till att minska stigma kring psykisk ohälsa. (Tabak m.fl. 2016.)

Forskning om föräldrars psykisk ohälsa lyfter fram lärares upplevelser om på vilket sätt de kan hjälpa barnen i dessa familjer. Studien redogör för resultat från ett större projekt i Europa som genomfördes i Grekland och England som handlade om föräldrarnas psykiska ohälsa och deras barns välfärd och behov. Bibou-Nakous (2004) studie fokuserar sig på lärares svar inom projektet. Materialet till lärarnas upplevelser samlades in med hjälp av en kombination av fokusgrupp och fallstudie. Studien redogör för resultat på ett sampel med 120 lärare. Enligt resultaten upplevde lärarna att de kan hjälpa elever som har föräldrar med psykisk ohälsa med att stöda deras inläring, stöda elevers självkänsla och -förtroende, hjälpa eleverna bygga trygga sociala relationer i skolmiljön och vägleda dem till olika specialister och stödinstitutioner som erbjuder rätt slags stöd till eleven. Lärarna upplevde sig däremot oroliga över bristen på lämplig utbildning och kunskap då det handlar om ärenden som berör elevernas föräldrars förmåga att uppfostra sina barn. Det leder till att lärare måste ta roller som de inte har utbildats för eller att hantera situationer och problem som de anser att ligger utanför lärarens ansvarsområde. Då det gäller till exempel elever med föräldrar med psykisk ohälsa har klassläraren sällan någon utbildning i att förstå behoven hos barn som bor hos en psykiskt sjuk förälder. Trots att lärarna såg barnets behov som en del av deras ansvar, kände de sig inte nödvändigtvis bekväma med tanken att hantera ärenden om barnets hemförhållanden. Även om lärarna upplevde att de var kunniga i att identifiera riskfaktorer och skyddsmekanismer då elevens förälder mår psykisk dåligt, upplevde de att det saknades tidiga identifieringsmekanismer i skolan och fördelad förståelse mellan olika tjänster. (Bibou-Nakou, 2004.)

Svåra hemförhållanden har samband med beteendestörningar och sämre känsloregleringsförmåga (Repetti, m.fl., 2015; Slobodskaya, 2015). Enligt forskning bemöter lärare elever med otrygga anknytningsmönster på ett mer negativt sätt, eftersom deras beteende kan upplevas som störande. Det negativa bemötande från läraren leder vidare till att eleven har svårt att utveckla positiva relationer till sina lärare. (Bergin & Bergin, 2009.) Det här kan förklaras med att arbetsmönstren som bildas i anknytningen mellan barnet och den primära vårdnadshavaren påverkar barnets senare relationer under livet via inre arbetsmodeller eller uppfattningar av en själv, andra personer och världen (Bowlby, 1969, 1973, 1980).

Ojala (2017) har i sin doktorsavhandling undersökt hur lärare upplever elever med emotionella och beteendemässiga störningar i sin undervisningsgrupp. Med begreppet elever

med emotionella och beteendemässiga störningar ansågs elever som inte kan eller vill uppföra och bete sig i skolmiljön enligt skolgemenskapens allmänna förväntningar och målsättningar. Studien presenterar upplevelser av 74 lärare runt i Finland. Informanterna upplevde att de inte fått tillräckligt med utbildning i att bemöta och stöda elever med emotionella och beteendemässiga störningar och att dessa elever tog mycket bort av lärarens egna resurser. Informanterna kände sig osäkra för att de inte alltid visste hur man ska gå till väga med de här eleverna. Informanterna rapporterade att de inte alltid visste hur länge man kan följa med situationen och i vilket skede man ska ta in extra stöd och kontakta till exempel skolkuratoren. Lärare upplevde att elever fick hjälp först då det på riktigt hände något allvarligt. Lärarna upplevde dessutom att den egentliga orsaken bakom barns emotionella och beteendemässiga störningar är något som skolan inte nödvändigtvis direkt kan hjälpa med. Lärarna önskade fortbildning inom ämnet och stöd inom kollegiet. (Ojala, 2017.)

4.3 Upplevelser av det mångprofessionella samarbetet i Finland

Det mångprofessionella samarbetet utgör en central del i att stödja elevers välbefinnande i skolkontext. Sammanfattar man den tidigare forskningen har elevvårdstjänsterna i Finland under det senaste decenniet drabbats av regionala skillnader och brister i resurser. Ytterligare visar resultat i tidigare forskning att elevvårdens situation i Finland hela tiden förbättrats. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020; Ojala, 2017; Vainikainen, Thuneberg, Greiff & Hautamäki, 2015, Vismanen, 2011.)

För ca. tio år sedan gjordes en täckande undersökning om elevvårdstjänsterna i Helsingfors. Syftet med undersökningen var att undersöka elevvårdens behov och tillräcklighet i Helsingfors. Resultaten i studien visade att ur ett nationellt perspektiv var elevvården i Helsingfors väl etablerad och att tillgången till resurser var rimlig för tio år sedan. Enligt resultaten fanns det däremot stora lokala skillnader i förverkligande av elevvården. Resultaten visade att 58 procent av informanterna upplevde att arbetstiden inte räckte till för att förverkliga elevvårdsarbete med kvalitet. Att en person hade för många skolor och klienter på sitt ansvar upplevdes som en orsak till en för stor arbetsmängd. Resultaten visade att andra yrkesgrupper från elevvården rapporterade att skolkuratoren och –psykologen inte hade tillräckligt med tid för att sköta arbetsuppgifterna, medan skolkuratorerna och –psykologerna upplevde själv att deras arbetstid räckte till. Informanterna upplevde att under elevvårdsmöten räckte inte tiden till för att diskutera alla ärenden och att

det upplevdes svårt att organisera tidtabeller. De långa köerna till instanser utanför skolan upplevdes ha en inverkan på elevvårdsarbetet inom skolan. (Vismanen, 2011.)

Informanterna upplevde som förutsättningar för ett lyckat mångprofessionellt samarbete följande egenskaper; tillräckligt med tid, tillräckligt med information, en tydlig arbetsfördelning, konstruktivt och smidigt samarbete, möjlighet till att konsultera, öppenhet i diskussioner, att personerna i elevvården var på plats samtidigt, att personalen i skolan inte förändrades, att personalen var lätt tillgänglig, intresse för samarbete, att man känner bra sina samarbetsparter och jämlikhet i samarbetet. Utmaningar som informanterna rapporterade var följande: passiv inställning till samarbete, skillnader i uppfattningar mellan skolor och lärare, samarbete som inte leder någonstans, orealistiska förväntningar av andras uppgifter, att personalen förändras ofta, kommunikationsbrist, köer till stödinsatser, för lite resurser och bråttom. (Vismanen, 2011.)

Några år senare gjordes en undersökning där syftet var att undersöka ifall principerna för tidigt ingripande uppnås i de finska grundskolorna. Studien genomfördes som en del av ett riksomfattande projekt för att utveckla stödinsatser i finska kommuner 2007–2012 i samarbete med undervisnings- och kulturministeriet. Det data som användes i denna studie samlades in mot slutet av projektet och för att kartlägga de förändringar som hade uppnåtts på skolnivå under projektet. Forskningens data är samlat in under åren 2012–2013 och resultaten redogör för 1113 rektorers svar i Finland. Materialet samlades in genom elektroniska enkäter. Resultaten visade att det fanns regionala skillnader i hur de nya idéerna förverkligades i praktiken, och att dessa skillnader berodde delvis på resurser. I de södra delarna av landet och i större städer var det mångprofessionella samarbetet i allmänhet regelbundet och systematiskt. I de mer avlägsna områdena och mindre skolorna fanns det fortfarande utrymme för en mer systematisk inställning till det mångprofessionella samarbetet. (Vainikainen m.fl., 2015.) Resultaten från undersökningarna både av Vismanen (2011) och Vainikainen m.fl. (2015) baserar sig på data före den nuvarande lagen om elev- och studerandevård (1287/2013) trädde i kraft 2014.

I Ojalas (2017) studie undersöktes också lärarnas upplevelser av det mångprofessionella samarbetet i skolan. Data samlades in under åren 2012–2015, vilket betyder att en del av data till den här studien samlats in före den nya lagstiftningen om elev- och studerandevård trädde i kraft. Informanterna upplevde att en utmaning i det mångprofessionella samarbetet var oklarhet i ansvarsfördelning. Informanterna upplevde också att de mångprofessionella mötena inte alltid ledde till något och att man inte lyckades åstadkomma tillräckliga stödinsatser för eleverna. Över lag upplevde lärarna att elevvårdens

resurser inte räckte till och det här orsakade att lärare och kuratorer fick allt för mycket uppgifter på sitt ansvar. Lärarna upplevde också att tystnadsplikt ibland kunde bli ett hinder för ett lyckat samarbete och kunde fördröja det stödjande arbetet. Enligt lärarna kunde det finnas mycket relevant information om elever, men att informationen inte hade delats till alla parter p.g.a. tystnadsplikt. Lärare önskade ett bättre fungerande system mellan olika aktörer för att erbjuda elever effektivare stöd. (Ojala, 2017.)

Enligt resultaten i den riksomfattande datainsamlingen om främjande av välbefinnande och hälsa i grundskolorna – TEA 2019 har åtgärder som stöder elevers välbefinnande, hälsa och den gemensamma verksamhetskulturen i grundskolorna blivit bättre. Enligt resultaten är elevvårdstjänster tillgängliga i allt fler skolor och personalresurser har ökat. Däremot visade resultaten att skolans elevvårdsgrupper samlades mer sällan, men det som behandlades inom elevvården motsvarade bättre än tidigare de uppgifter som fastställts för gruppen i lagstiftningen. I elva procent av skolorna saknades läkartjänster, nio procent av skolorna psykologtjänster och i två procent av skolorna kuratorstjänster. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020.)

4.4 Sammanfattning

Ett barn har ett behov av att växa upp i en trygg miljö, känna sig uppskattad, känna tillhörighet, förverkliga sig själv med hjälp av stödjande vuxna och utveckla sin självkänsla. Barn behöver vuxna som är lyhörda, tillgängliga och erbjuder barnet omsorg och värme. (Maslow, 1943; Nsamenang, 2015.) Då det handlar om barn med svåra hemförhållanden handlar det ofta om att barnets grundläggande behov inte tillgodoses hemma hos barnet. Teori och forskning ger bevis för att då barnets grundläggande behov inte tillgodoses hemma, påverkar det negativt barnets utveckling och välmående (t.ex. Bowlby, 1969, 1973, 1980; Repetti, m.fl., 2015; Suchman, 2007).

Utgående från ett utvecklingsekologiskt perspektiv (Bronfenbrenner, 1979) kan sociala miljöer utanför familjen ha en positiv och kompenserande inverkan på barns känslomässiga utveckling för de barn som upplevt sämre familjefunktion (Law m.fl., 2013). Resultat i tidigare forskning visar att skolan kan fungera som en skyddande faktor för en elev som upplevt negativa upplevelser inom familjen (Law m.fl., 2013; Murphy & McKenzie, 2016).

Elever med svåra hemförhållanden berättar sällan om sina problem hemma till någon annan (Pretis & Dimova, 2008) och att bli ensam med sina problem kan vara skadligt för en individ i längden (Skinner m.fl., 2003). Eftersom skolan har bra möjligheter att erbjuda

och vägleda till rätt slags stöd för elever med svåra hemförhållanden skulle det vara oerhört viktigt att inget barn i behov av stöd skulle bli osynligt och ensam med sina problem. Det är viktigt att skolpersonalen, särskilt läraren, känner igen förändringar i barns beteende och ingriper i ett tidigt skede för att minimera effekterna av negativa erfarenheter (Bellm.fl., 2013; Honkanen m.fl., 2010; Pretis & Dimova, 2008; Walker & Walsh, 2015).

Tidigare forskningsresultat ger bevis på att det är viktigt att skolpersonalen engagerar sig i sitt bemötande med elever med svåra hemförhållanden, eftersom bra och tillitsfulla relationer mellan eleven och skolpersonalen kan på många sätt stöda elevers utveckling och välbefinnande (Blum & Libbey, 2004; Tabak m.fl., 2016; VanderWegen, 2013). En vuxen i skolan har bra möjlighet att erbjuda rutiner och känsla av trygghet, hjälpa eleverna bygga trygga och tillitsfulla sociala relationer, stöda elevens inläring och stöda elevens självkänsla och -förtroende. Skolan har också en viktig roll i att vägleda elever och familjer till olika stödinsatser som kan erbjuda stöd till familjen. (Bibou-Nakou, 2004; Tabak m.fl., 2016; VanderWegen, 2013.)

Det mångprofessionella samarbetet är en central del av att stöda barns välbefinnande i skolkontext. Resultat i tidigare forskning om upplevelser av det mångprofessionella samarbetet i Finland tyder på att under det senaste decenniet har elevvårdstjänsterna drabbats av brister i resurser och regionala skillnader, men att det hela tiden utvecklats mot en positiv riktning. Öppenhet, systematiska tillvägagångssätt, smidigt samarbete och öppen attityd för samarbete har upplevts som positiva egenskaper i det mångprofessionella samarbetet. Oklarheter i ansvarsfördelning, samarbete som inte leder någonstans och kommunikationsbrist har däremot upplevts som utmaningar. (Ojala, 2017; Vainikainen m.fl., 2015; Vismanen, 2011.)

5 Forskningsuppgift och forskningsfrågor

Även om tidigare teori och forskning visar att skolan har bra förutsättningar för att stöda elever med svåra hemförhållanden, påvisar forskning att det också finns brister och utmaningar i hur det här förverkligas i praktiken. Enligt forskning känner sig lärare oroliga över att de inte upptäcker alla elever som lever i påfrestande livssituationer. Lärare känner sig också osäkra i sitt bemötande av elever med svåra hemförhållanden eftersom de inte fått utbildning inom området. (Bibou-Nakou, 2004; Ojala, 2017.) Även om det i skolan finns tillgång till skolkurator, skolpsykolog och hälsovårdare är det läraren som spenderar mest tid med de här eleverna. Vad gäller det mångprofessionella samarbetet, förekommer det varierande åsikter och oklarheter i hur det mångprofessionella samarbetet i skolorna verkställs (Ojala, 2017). Dessutom baserar sig en stor del av tidigare forskning i Finland inom området på data som är samlats före den nya lagen om elev- och studerandevård trädde i kraft (Vainikainen m.fl., 2015; Vismanen, 2011). Skolan har bra förutsättningar för att hjälpa barn med svåra hemförhållanden. Verksamheten i skolan borde utvecklas ytterligare för att skolan skulle uppnå sin fulla potential angående att stöda elever med svåra hemförhållanden. Det finns behov för kartläggning av det nuvarande läget för att senare kunna diskutera eventuella utvecklingsförslag inom området.

Det övergripande syftet i studien var att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder sig av för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötandet av de här eleverna samt hur det mångprofessionella samarbetet verkställs i stödjande av elever med svåra hemförhållanden. Kunskapen som studien bidrar med kan hjälpa skolpersonalen att hitta möjligheter till att utveckla metoder för att identifiera, bemöta och stödja elever med svåra hemförhållanden.

Utgående från studiens syfte och tidigare forskningsbakgrund bestämdes forskningsfrågorna enligt följande:

1. Hurdana metoder använder skolpersonalen för att upptäcka de elever som har svåra hemförhållanden?
2. Hur upplever skolpersonalen sin roll i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden?
3. Hur upplever skolpersonalen det mångprofessionella samarbetet i stödjande av elever med svåra hemförhållanden?

6 Metod och genomförande

I det här kapitlet presenteras valet av kvalitativ forskningsansats med ett fenomenologiskt förhållningssätt och intervju som datainsamlingsmetod. Jag redogör för hur jag gått till väga då jag genomförde undersökningen och hur jag har bearbetat och analyserat den insamlade materialet. Jag redogör ytterligare för hur jag beaktat de etiska frågeställningarna i studien.

6.1 En kvalitativ forskningsansats med ett fenomenologiskt förhållningssätt

Det här är en kvalitativ studie där data samlades in genom semistrukturerade intervjuer. I kvalitativ forskning är forskaren i nära kontakt med informanterna i studien och det är nödvändigt att forskaren inte öppet tillåter personliga värden eller teoretiska insatser styra forskningen och resultaten. Kritik som riktats mot kvalitativ forskning argumenterar för att resultaten i kvalitativ forskning förlitar sig för mycket på forskarens ofta osystematiska syn på vad som är viktigt och inte viktigt och den personliga relationen mellan forskaren och informanterna. (Bryman, 2012.) Jag har inte medvetet låtit mina egna preferenser eller subjektiva upplevelser styra min arbetsprocess med studien. Jag vill dock påpeka att jag är medveten om att det antagligen är omöjligt att förverkliga en absolut objektivitet i kvalitativa studier.

Eftersom syftet med den här studien var att undersöka skolpersonalens upplevelser har jag utgått från ett fenomenologiskt förhållningssätt. Fenomenologi försöker beskriva de grundläggande strukturerna för mänsklig upplevelse och förståelse (Merleau-Ponty, 1945/2013). Cohen, Manion och Morrison (2007) beskriver fenomenologi som ett teoretiskt förhållningssätt som förespråkar studier av direkt erfarenhet eftersom mänskligt beteende bestäms i upplevelser i stället för i en yttre, objektiv och fysiskt beskriven verklighet. Inom fenomenologiska studier ska forskaren ha ett fördomsfritt förhållningssätt, där det forskade fenomenet ska visas som det är, utan att forskarens förförståelse påverkar det (Varto, 2005).

Begreppet livsvärld introducerades av en av fenomenologins grundare, Edmund Husserl, för att hänvisa till den intersubjektiva delade och meningsfulla världen där människor lever sina liv och upplever betydande fenomen (Brinkmann, 2014). Husserl menade att människans uppfattningar om verkligheten har sin grund i livsvärlden och att

all kunskap baserar sig upplevelser. Livsvärlden grundar sig på intuition, den är verklig och konkret. (Cohen m.fl., 2007.) Merleau-Ponty (1945/2013) sammanfattade på vilket sätt kunskap konstrueras utgående från den upplevda världen som följande:

Allt jag vet om världen, även genom vetenskapen, vet jag från ett perspektiv som är mitt eget eller från en upplevelse av världen utan vilken vetenskapliga symboler skulle vara meningslösa. Hela vetenskapens universum är konstruerat på den levda världen.¹ [egen översättning] (Merleau-Ponty, 1945/2013, s.9)

Intervjuer i kvalitativa studier används i allmänhet för att framkalla beskrivningar av livsvärlden (Brinkmann, 2014).

6.2 Semistrukturerade intervjuer som materialinsamlingsmetod

Materialet samlades in genom semistrukturerade intervjuer. Intervjuer i kvalitativa studier erbjuder forskaren tillgång till sociala världar, vad som händer inom dem och hur individer förstår sig själv, sina upplevelser och sin plats in i de här sociala världarna. Intervju passar som materialinsamlingsmetod när forskaren är intresserad av att förstå människors upplevelser. (Miller & Glassner, 2020.)

Semistrukturerad intervju ger mycket utrymme för informanterna. Semistrukturerad intervju handlar om att alla informanter i undersökningen får besvara frågor om samma teman, och möjligen också samma intervjufrågor, men att de inte behöver besvaras i någon viss ordning. Forskaren använder sig av ett intervjuprotokoll och syftet med intervjufrågorna ska vara att få svar på forskningsfrågorna. De intervjuade personerna får besvara på frågorna med sina egna ord utan att det finns några färdiga svarsalternativ. Forskaren kan ställa följdfrågor enligt informantens tidigare svar. Följdfrågorna behöver inte vara på förhand bestämda. I kvalitativa studier strävar forskaren till att få rika och detaljerade svar. Intervjuprocessen i kvalitativa studier kan beskrivas som flexibel. Intervjun styrs i huvudsak enligt informantens svar och forskaren kan avvika från intervjuprotokollen. (Bryman, 2012.) Eftersom forskaren i semistrukturerade intervjuer har möjligheten till att styra intervjun enligt det som är viktigt och relevant med tanke på forskningsfrågorna, kan semistrukturerade intervjuer utnyttja

¹ Ursprunglig text: Everything that I know about the world, even through science, I know from a perspective that is my own or from an experience of the world without which scientific symbols would be meaningless. The entire universe of science is constructed upon the lived world. (Merleau-Ponty, 1945/2013, s. 9)

de kunskapsproducerande möjligheterna i dialoger bättre i jämförelse till strukturerade intervjuer (Brinkmann, 2014).

6.3 Urval och avgränsningar

I undersökningen deltog en rektor, en specialklasslärare, en kurator och fyra klasslärare. En av klasslärarna arbetade också som vice-rektor. Urvalet begränsades till skolpersonal i svenskspråkiga skolor i Södra Finland. Urvalet begränsades ytterligare till skolpersonal på lågstadiet. Skolpersonal från fyra olika skolor deltog i undersökningen. Personal från både mindre och större skolor deltog. En del av informanterna arbetade i samma skola. Alla fyra skolor var belägna i 4 olika kommuner eller städer i Södra Finland. Alla informanter var behöriga.

Deltagarna i studien kännetecknas i avhandlingen med följande förkortningar: klasslärarna **KL1**, **KL2**, **KL3**, **KL4**, specialklasslärare **SKL**, rektor **R** och kurator **K**.

6.4 Genomförande

För att rekrytera informanter till studien kontaktade jag 14 st. svenskspråkiga grundskolor i Södra Finland via e-post. Rektorerna för åtta st. skolor gav sitt samtycke till att deras skola kan ställa upp i studien. Efter att rektorerna hade gett sitt samtycke ansökte jag om forskningstillstånd från alla kommuner och städer där skolorna fanns i. Efter att forskningstillståndet blev godkänt skickade jag ut ett informationsbrev till rektorerna, som de fick dela med skolans personal. Sju personer från fyra olika skolor tog kontakt med mig och meddelade sitt intresse för att delta i intervju.

Till följande kom vi överens med varje informant en passlig tidpunkt för intervjun som informanterna själv fick bestämma. Intervjuerna genomfördes i februari 2021. Alla informanter intervjuades individuellt. På grund av coronapandemin genomfördes varje intervju på distans för att försäkra att materialinsamlingen inte innefattade någon risk för smittspridning eller exponering. Varje informant fick själv bestämma om de ville träffas via Microsoft Teams, Zoom eller Google Meet. Alla intervjuer skedde antingen via Microsoft Teams eller Google Meet. Eftersom intervjuerna skedde på distans kunde informanterna själv bestämma var de ville delta i intervjun. Alla intervjuer genomfördes i avskilda utrymmen och inga andra personer fanns med i intervjusituationen. Intervjuerna räckte ca. 20–45 min. Varje intervju spelades in och transkriberades.

Intervjuprotokollen byggdes upp enligt olika teman utgående från forskningens syfte (se tabell 1). Frågorna jag ställde (intervjuprotokoll se bilaga 3) var desamma för alla informanter, oavsett rollen inom skolpersonalen. Följdfrågornas formulering styrdes utgående från informanternas tidigare svar. Frågornas ordningsföljd varierade också utgående från informanternas svar.

Tabell 1. Teman som diskuterades i intervjun

Teman som diskuterades i intervjun (Intervjuprotokoll se Bilaga 3)

- Stödinsatser i skolan
- Upptäcka elever med svåra hemförhållanden
- Samarbetet mellan olika yrkesgrupper
- Bemötande av elever med svåra hemförhållanden
- Skolans betydelse

Intervjun började med frågor om informanternas utbildning, arbetserfarenhet, den nuvarande rollen i skolan och hur vanligt det är med elever med svåra hemförhållanden. Efter de inledande frågorna fick informanterna berätta hur man stöder elever med svåra hemförhållanden i deras skola. Informanterna fick berätta hurdana metoder de själv använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och om de upplever att skolan upptäcker alla elever med svåra hemförhållanden. Jag bad informanterna att beskriva konkret hur samarbetet mellan de olika yrkesgrupperna verkställs då det finns behov för mångprofessionellt samarbete. Informanterna fick berätta på vilka punkter samarbetet funkar väl och därtill berätta om eventuella utmaningar i samarbetet. Informanterna fick också berätta hur de upplever tillgången till resurser med tanke på elever med svåra hemförhållanden och berätta om skolans agerande utvärderas på något sätt. Till följande bad jag informanterna berätta hur de upplever sin roll i bemötande av elever med svåra hemförhållanden och reflektera över vilken betydelse skolan har för ett barn med svåra hemförhållanden. Till sist fick informanterna reflektera över var gränsen går gällande vilka ärenden som angår skolan och vilka ärenden som inte hör till skolans uppgift.

En av informanterna bad mig skicka frågorna på förhand, men de övriga informanterna fick höra frågorna först under intervjun. Jag ville inte att informanterna ska känna någon press över deltagandet i intervjun eller att de skulle behöva uppleva någon press för att förbereda sig. Informanterna hade fått läsa igenom informationsbrevet före intervjun och

kunde utgående från den informationen förbereda sig inför intervju med att fundera över temat som intervjun handlade om.

Alla intervjuer bandades in. Informanterna hade gett sitt samtycke till att intervjuerna kommer att bandas in och var medvetna om det här. Jag är medveten om att inspelning av intervjuerna kan göra att informanten känner sig nervös. I början av alla intervjuer ställde jag några inledande frågor för att bygga upp en avspänd atmosfär före de egentliga frågorna. Jag meddelade informanterna att de kan vara i kontakt med mig när som helst efter intervjun om de upplever att de ännu vill berätta något. Efter att intervjuerna hade genomförts transkriberade jag intervjuerna. Att forskaren transkriberar själv sina intervjuer gör en bra grund för analysarbetet och att uppmärksamma framväxande teman som forskaren kanske vill lyfta fram i de kommande intervjuerna (Bryman, 2012).

6.5 Databearbetning och analys

Det insamlade materialet analyserades med metoden tematisk analys med en induktiv ansats. Tematisk analys används som analysmetod i kvalitativa studier för att identifiera, analysera och beskriva teman i insamlade data. Tematisk analys bidrar ofta med en mångsidig syn i det forskade temat och beskriver och organiserar material på ett rikt sätt. Jämfört med andra analysmetoder möjliggör tematisk analys mycket teoretisk frihet och erbjuder därför ett flexibelt och användbart forskningsverktyg. (Braun & Clarke, 2006.)

Forskaren har en aktiv roll i identifiering av teman. Olika teman kan förekomma antingen i större eller i mindre omfattning i det analyserade materialet. Det är forskarens uppgift att avgöra vad som räknas som ett tema. Det är viktigt att varje tema är relevant med tanke på forskningsfrågorna. Forskaren ska vara flexibel eftersom det inte finns tydliga riktlinjer att gå efter. (Braun & Clarke, 2006.)

Inom tematisk analys kan teman identifieras antingen med en induktiv eller deduktiv ansats. Den här forskningen utgår från en induktiv ansats eftersom jag vill lyfta fram skolpersonalens perspektiv och erfarenheter. Induktiv ansats betyder att de teman som identifieras är starkt anknutna till det insamlade materialet. Forskarens egna åsikter eller teoretiska kunskap om ämnet ska inte påverka identifieringen av teman. Forskarens egna analytiska föruppfattningar eller färdiga kodningsramar ska inte styra kodningsprocessen. I ett induktivt förhållningssätt identifieras teman utgående från materialet som ska analyseras. Det är dock omöjligt för forskaren att totalt avstå från

sina teoretiska och epistemologiska förpliktelser. (Braun & Clarke, 2006.) Jag är medveten om att forskaren inte eventuellt lyckas fullständigt avstå från sin förförståelse i analysprocessen.

Inom tematisk analys ska forskaren ytterligare bestämma sig för ett semantiskt eller latent förhållningssätt. Analysprocessen i den här studien utgår från ett semantiskt förhållningssätt eftersom beskrivningen av data handlar om vad informanterna har sagt i sina intervjuer. I semantisk analys fokuserar forskaren inte på något annat utöver det som informanterna delat med sig. (Braun & Clarke, 2006.)

Den tematiska analysen sker i sex steg. De här stegen är följande: bekanta sig med temat, skapa koder, identifiering av teman och eventuella underteman i materialet, granska teman, definiera och namnge teman och att skriva en rapport. Analysprocessen börjar med att forskaren börjar uppmärksamma och leta efter meningsbetydelse och frågor i materialet. Det här sker ofta redan under datainsamlingen. Analysen innebär ständigt förflyttande fram och tillbaka mellan hela materialet, de kodade utdrag av data som analyseras och analysen av det producerade data. Skrivande är en integrerad del av analysen, inte något som sker endast i slutet. Skrivningen ska börja redan i det första steget vid analysprocessen med att notera idéer och potentiella kodningsscheman, och fortsätta på det viset genom hela kodnings- och analysprocessen. Analysprocessen är inte en linjär process där forskaren förflyttar sig från en fas till en annan. I stället kan processen beskrivas som en mer rekursiv process, där forskaren rör sig fram och tillbaka mellan de olika arbetsskeden och materialet. (Braun & Clarke, 2006.)

Det första steget i analysprocessen handlar om att forskaren fördjupar sig med sitt material. Detta steg innebär upprepande och aktiv läsning av materialet. Samtidigt söker forskaren efter meningsbetydelser och mönster och skriver ner anteckningar och idéer för kommande kodning. (Braun & Clarke, 2006.) Eftersom jag själv intervjuade informanterna till studien hade jag möjligheten att få bekanta mig med materialet redan under datainsamlingen. Efter intervjuerna transkriberades alla intervjuer och det här gjordes också av mig. Jag upplevde att transkriberingen gav mig en bra möjlighet att bekanta mig grundligt med materialet. Efter transkriberingarna läste jag flera gånger igenom de transkriberade intervjuerna och skrev ner anteckningar för mig själv.

Det andra steget i analysprocessen handlar om att koda sitt material. Koder identifierar en funktion av data, antingen semantiskt eller latent innehåll, som väcker forskarens intresse och hänvisar till det mest grundläggande elementet i materialet. (Braun &

Clarke, 2006.) Jag läste igenom de transkriberade intervjuerna flera gånger och skapade koder utgående från intressanta och relevanta citat från alla intervjuer.

Efter att materialet har kodats och sorterats ska forskaren identifiera teman och eventuella underteman i samband med noggrann genomgång av materialet. Forskaren sorterar de olika koderna i potentiella teman och samlar alla relevanta kodade bitar från materialet inom de olika teman. Forskaren analyserar sina koder och överväger hur olika koder kan eventuellt kombineras för att bilda ett övergripande tema. Forskaren ska fundera på förhållandet mellan de olika koderna, teman och temanivåer. En del koder bildar huvudteman, medan en del bildar ett undertema. (Braun & Clarke, 2006.) Preliminära teman, både större och mindre, som identifierades i materialet i detta skedet var följande: definition av svåra hemförhållanden, lärarens olika roller, lärarens ansvar, bemöta elever med svåra hemförhållanden, bemöta föräldrar till elever med svåra hemförhållanden, stödinsatser i skolan, hur samarbetet verkställs, upplevelser av samarbetet både inom skolan och utanför skolan, metoder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, resurser i skolan, skolans betydelse för en elev med svåra hemförhållanden.

Efter att man skapat en uppsättning av potentiella kandidatteman ska teman granskas igenom. Forskaren bearbetar ytterligare sina teman och bedömer sina teman. Materialet inom ett tema ska sammanföras meningsfullt, medan det ska finnas tydliga och identifierbara skillnader mellan olika teman. Forskaren ska fundera över om de valda teman passar ihop i förhållande till datamängden. (Braun & Clarke, 2006.) Jag fortsatte arbeta med mina teman med att försöka koppla ihop en del teman och fundera på skillnaden mellan huvud- och underteman. Jag pendlade turvis mellan mina forskningsfrågor, analysverktyget och mitt material och teman för att åstadkomma en meningsfull helhet.

Forskaren definierar och omformulerar vidare de teman som man kommit fram till. Fortsättningsvis överväger forskaren sina teman och varje tema i förhållande till de andra. Vid behov identifieras också underteman. Underteman används för att strukturera ett större eller komplext tema. I det här skedet namnger forskaren sina teman. (Braun & Clarke, 2006.) Efter en grundlig bearbetning av teman lyftes i intervjuerna slutligen 4 huvudteman fram (se Tabell 2 bearbetning av teman). Under de tre första huvudteman framkom två underteman.

Tabell 2. Bearbetning av teman

<p>Preliminära teman:</p> <ul style="list-style-type: none"> -definition av svåra hemförhållanden -lärares olika roller -lärares ansvar -bemöta elever med svåra hemförhållanden -bemöta föräldrar till elever med svåra hemförhållanden -stödinsatser i skolan -hur samarbetet verkställs -upplevelser av samarbetet både inom skolan och utanför skolan -metoder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden -resurser i skolan -skolans betydelse för en elev med svåra hemförhållanden 	<p>Slutliga teman:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Att upptäcka Metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden Vilka elever lyckas skolpersonalen upptäcka? 2. Att bemöta Bemöta elever med svåra hemförhållanden Bemöta föräldrar till elever med svåra hemförhållanden 3. Samarbete Upplevelser av samarbetet mellan yrkesgrupper inom skolan Upplevelser av samarbetet med olika instanser utanför skolan 4. Lärares roll
---	---

Det första temat som lyftes fram i intervjuerna var att upptäcka, vilket handlar om vilka metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och i vilka situationer det är lättare eller svårare att upptäcka en elev som har det svårt hemma. Det andra temat att bemöta presenterar skolpersonalens upplevelser av att bemöta både elever och deras föräldrar i familjer med svåra hemförhållanden. Det tredje temat samarbete redogör för skolpersonalens upplevelser av samarbetet mellan yrkesgrupper inom skolan och med instanser utanför skolan. Det fjärde temat lärares roll handlar om lärares olika roller och ansvar.

6.6 Etiska aspekter

Skolpersonalen som bestämt sig för att delta i undersökningen fick före intervjun ta del av information om undersökningen, syftet, behandling av personuppgifter och de etiska principerna. Dokumenten skickades elektroniskt till varje informant. Undersökningen har utgått från Forskningsetiska delegationens etiska principer (2019) och garanterar respekt för människovärde, den undersökta personens självbestämmanderätt, undviker risker och skador och tar i beaktande personlig integritet och dataskydd. Arbetet med pro gradu-avhandlingen har skett konfidentiellt. Inga namn på skolor eller personal som deltog med i undersökningen ska publiceras. I intervjuerna förekommer det inga elevers

eller andra personers namn eller annan känslig information. (Forskningsetiska delegationen, 2019.)

Före ansökan om forskningslov var jag i kontakt med skolornas rektorer och frågade om de ger sitt samtycke till att skolan får delta i min undersökning. Personal rekryterades endast från de skolor där rektorn gav sitt samtycke till forskningen. Efter rektorens samtycke ansökte jag om tillstånd för forskningslov från alla kommuner där materialet skulle samlas in. Insamlande av data skedde inte förrän kommunen hade godkänt min ansökan om tillstånd för forskningslov.

Skolpersonalen som har deltagit i undersökningen har gett sitt samtycke till att intervjun får användas till min forskning och informanterna har varit medvetna om sin rättighet att avbryta sin medverkan i undersökningen i vilket skede som helst. Informanterna gav sitt samtycke för hantering av personuppgifter och till att intervjuerna fick spelas in. Informanterna har haft tillgång till forskarens kontaktuppgifter, ifall de upplevt att de vill ställa frågor kring forskningen, eller avbryta sin medverkan i undersökningen i vilket skede som helst.

Intervjuerna bandades in och transkriberas. Efter att transkriberingen var färdig förstördes inspelningarna. Inga identifierbara uppgifter sparades i de transkriberade intervjuerna.

7 Forskningsresultat och tolkning av resultaten

Studiens övergripande syfte var att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder sig av för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötande av de här eleverna samt hur det mångprofessionella samarbetet verkställs i stödande av elever med svåra hemförhållanden. Semistrukturerade intervjuer användes som materialinsamlingsmetod och till studien intervjuades sju personer som representerade olika roller inom skolpersonalen. I studien deltog klasslärare, rektor, specialklasslärare och kurator. Intervjuerna analyserades med hjälp av Braun och Clarks (2006) analysverktyg för tematisk analys. Utgående från intervjuerna lyftes fram fyra huvudteman: upptäcka, bemöta, samarbete och lärarens roll. I det här kapitlet presenteras studiens resultat.

Under hela materialinsamlingsprocessen gjorde jag ett medvetet beslut av att inte definiera begreppet svåra hemförhållanden desto mer. Under intervjuerna ville några av informanterna däremot själv definiera begreppet. Innan jag presenterar forskningens egentliga resultat vill jag redogöra för vad informanterna upplevde att begreppet svåra hemförhållanden innebär. Detta är relevant att presentera med tanke på en vidare förståelse för studiens resultat.

Skolpersonalen upplevde att svåra hemförhållanden är ett brett begrepp och att föräldrarnas bristande omvårdnad kan bero på många olika orsaker. Orsaker som informanterna upplevde att kan ligga bakom elevens svåra hemförhållande kan vara alkoholism och andra missbruksproblem, utmaningar som beror på socioekonomisk status, ekonomiska svårigheter, föräldrarnas arbetslöshet och föräldrar som blivit permitterade, besvärliga händelser inom familjer, psykisk ohälsa i familjen, föräldrar som inte ger av sin tid till sina barn, föräldrarnas skilsmässa och fysiskt våld.

Att definiera svåra hemförhållanden de e ju också de e ganska vitt begrepp om man säger så, iallafall så som jag tänker. Det kan ju vara att man kanske har socioekonomiskt dåligt, att det syns i skolarbete, eller sen kan de vara att man har en eller två föräldrar som har problem själva t.ex. med alkoholism eller nån annan missbruk o så. (KL3)

Ett par informanter påpekade att svåra hemförhållanden inte endast handlar om till exempel arbetslöshet eller missbruksproblem, utan att det också finns föräldrar som är så upptagna att de inte hinner vara närvarande med sina barn, t.ex. karriärsinriktade föräldrar. Informanterna upplevde att de här föräldrarna är kanske något man ofta inte tänker på när man talar om elevers svåra hemförhållanden.

Den biten man kanske int tänker på så ja upplever också sånhäna människor som är otroligt karriärsinriktade. (...) Att man tänker kanske automatiskt att det är barn som mår jätte bra medan det är föräldrar som int riktigt hinner med sina egna barn. Så att det finns också den sidan. (KL4)

Alltså det är ju inte bara enligt mig de som är alkoholiserade eller arbetslösa utan dom som har, ja, dom har för mycket att göra. Dom är en och en annanstans egentligen och då kanske det inte är en sån fysisk misär, men int vet jag nu att om det är meningen att en tvåa ska gå till butiken och hämta sitt mellanmål och invänta sina föräldrar som ramlar in nån gång halv nio och ännu har ett möte på Teams som dom ska ta. Så att den där bristande omvårdnaden kan ju handla om väldigt olika saker och bero på olika orsaker. (SKL)

Enligt kuratorn finns det för tillfället många familjer som behöver stöd eftersom så många föräldrar blivit permitterade p.g.a. coronapandemin. Parförhållanden lider av de ekonomiska utmaningarna och således inverkar det också negativt på barnen i familjerna.

Olika samhälleliga aspekter så spelar ju in förstås att när det blir lågkonjunktur eller det blir svårigheter i samhället så då syns det ju hos oss också. Att jag jobbar då med lågstadielever så jag har ju mycket arbete tillsammans med föräldrarna. Och många föräldrar har ju blivit permitterade och då blir ju vardagen ganska stram. Om ekonomin är stram så tar det på parförhållanden och det är ju någonting som int är till fördel. De är ju också forskat att det påverkar barnens ekonomi och vardag så att nog syns det tyvärr. Att dom barn som har haft det kanske jobbigt hittills så har också jobbigt nu att de iallafall blir int något bättre att man behöver sen mycket stöd. (K)

7.1 Att upptäcka

I det här kapitlet redogörs för metoder som informanterna använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och informanternas uppfattningar om vilka alla elever skolan lyckas upptäcka.

7.1.1 Metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden

Informanterna fick berätta hurdana metoder de själv använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde att elevers svåra hemförhållanden ofta kan upptäckas genom att följa med elevers beteende och uppförande. Informanterna berättade att elever som har det svårt ofta kan visa sitt illamående i form av förändringar i beteende, med att bli utagerande, oroliga och uppföra sig dåligt. Enligt en informants erfarenhet är en elev sällan utåtagerande utan en orsak. En del elever kan också visa sitt illamående i form av tillbakadragenhet.

Att de som blir utagerande, som blir oroliga, som börjar bete sig illa, dom hittar man ju direkt som på något sätt lever ut sitt illamående. (KL4)

Om till exempel ett barn som i skolan kanske är utåtagerande eller någonting såhant så det ligger oftast något problem så att säga i bakgrunden. Att ett barn är ju inte utåtagerande bara av sig själv. Så där kan det ju vara något bakom. (KL1)

Jag tänker till exempel på där det finns ett tydligt illamående. Till exempel att man drar sig undan, att man verkar ledsen, man verkar upprörd. (SKL)

Informanterna berättade att de brukar se på elevernas klädsel, följa med om elever har rena och hela eller för små och smutsiga kläder. Om eleven ofta har läxorna ogjorda, stökigt i väskan eller om eleven ofta säger att de inte ätit frukost kan det också vara tecknen på bristande omvårdnad.

Om man tittar hur barnet kommer till skolan. Är det rena och hela kläder eller är det för små och smutsiga kläder. Och ett barn som ofta säger att den int äter någon frukost och är hungrig, så såna saker är kanske sånt som man märker att det kan vara jobbiga hemförhållanden. (KL1)

Det verkar som det inte finns, läxorna e ogjorda, det är råddigt i väskan, man ser att i den här ryggsäcken har ingen, du vet speciellt dom små dom lägger ju allting i väskan o så, den är inte, efter jullovet så kommer allting tillbaka, både brödsmlorna o sådär. (SKL)

Informanterna berättade att de för tillfället noga följer med elevers frånvaro. Om det framgår att en elev ofta är borta från skolan kontaktar skolan i första hand hemmet och frågar vad läget är där hemma. En av informanterna berättade att skolan använder sig av trivselenkäter som eleverna i skolan får fylla i. Trivselenkäterna innehåller också frågor om hemförhållanden och via det här kan man också hitta de elever som har det besvärligt hemma. Andra saker som informanterna nämnde i diskussionen kring att upptäcka elever med svåra hemförhållanden var att observera om elever har blåmärken på ovanliga ställen på kroppen och att det ibland kan förekomma något oroväckande i elevers uppsatser.

Sen var det en elev här som inte är min elev men som jag har i ett ämne, som jag tog kontakt sen med psykologen för att han hade skrivit en uppsats om jullovet och beskrev kanske saker som man nu inte tycker att ett litet barn ska skriva om. (SKL)

Om föräldrarna inte svarar på meddelanden på Wilma eller telefonsamtal, inte alls tar sina Wilmakoder i bruk och sällan meddelar att sitt barn är borta och orsakerna till frånvaron är sådana saker som också upplevdes som tecken på eventuell bristande omvårdnad.

Ett sätt som man kan upptäcka är att när man har den där wilmakontakten med föräldrarna, så där märker man ibland föräldrar som inte svarar och inte tar på meddelanden och som inte tar sina wilmakoder i bruk. Och såna som väldigt sällan meddelar att deras barn är borta och orsaker till varför barnet är borta och sen när man ringer svarar inte på telefon, så det kan vara ett tecken redan på nånting. (KL1)

Informanterna upplevde att det är viktigt att lyssna på eleverna, observera och försöka känna hur eleverna mår. En av informanterna upplevde att det här kunde göras även mer systematisk.

Jag lyssnar på dom, ja. Jag observerar dom också. Inte kanske så systematiskt som man borde. Men just de där. Dom här små tecknerna. (SKL)

Många informanter upplevde att det är viktigt att lyckas skapa ett förtroende till eleverna och att eleverna förstår att man kan lita på de vuxna i skolan och vågar berätta om sina problem.

Sen försöker jag ju bygga upp en sån, att eleverna ska lita på mig, en trygg stämning där de kan lita och på det sättet också hoppas att ifall det är någonting som tynger dom att dom vågar berätta. (KL2)

Skolpersonalen berättade att ibland berättar också eleven själv eller föräldrarna om familjen har det svårt hemma och att det skulle behöva extra stöd. Kuratorn uppskattade att i ca. 20 procent av fallen har skolan fått informationen direkt från elevens föräldrar. Ibland kan också informationen komma från andra föräldrar eller från socialtjänster om t.ex. eleven har rört sig sent ute på kvällen.

Oftast berättar ju eleven själv också om de här problemen eller föräldrarna. De e nog ganska öppet i vår skola att föräldrarna tar ganska lätt kontakt o eleverna också. (R)

Det som jag tycker att har varit ganska sådär aktuellt just nu är skilsmässor. Föräldrarna går ifrån varandra och sen blir det lite bråk och så upplever barnen att dom har det lite jobbigt där i det en dera relationen och då kanske någon dera föräldern tar kontakt och säger att dom sku behöva stöd. Så att det kommer nog procentuellt kanske, jaa det här är nog helt gissning men kanske en 20 procent sku komma via direkt föräldrarna. (K)

Informanterna upplevde att alltid då man har en misstanke av att en elev har det svårt hemma är det viktigt att man agerar. Kuratorn berättade att det alltid rekommenderas att lita på sin intuition. Också en av klasslärarna upplevde att det är viktigt att alltid vid minsta oro ta kontakt med hemmet och försöka prata enskilt med eleven.

Ha sådan intuition och det brukar jag nog säga till alla lärare som vi samarbetar här med att man ska tro på den man ska lita på den. (K)

Jag diskuterar mycket med dom. Och försöker att alltid lyssna och känna av hur eleven mår och sen försöker jag utgå att vid minsta oro ta kontakt hem och prata enskilt med eleverna. (KL2)

7.1.2 Vilka elever lyckas skolpersonalen upptäcka?

Under intervjun fick informanterna berätta om de tror att skolan upptäcker alla elever med svåra hemförhållanden. Informanterna berättade ytterligare om vilka fall som är lättare att upptäcka och vilka fall som eventuellt aldrig kommer fram i skolan.

En del av informanterna upplevde att skolan inte upptäcker alla elever med svåra hemförhållanden, medan en del av informanterna upplevde att det i de flesta fallen nog i något skede kommer fram också i skolan.

Jag skulle vilja säga att förr eller senare. Förr eller senare kommer det komma. (KL3)

Att vissa svåra hemförhållanden är ju lättare att märka än andra. Att jag tror att det finns en hel del barn som har svåra hemförhållanden men som vi inte vet om och vi kommer aldrig att hitta dom, eller märka dom, så att säga. (KL1)

Informanterna upplevde att till exempel i sådana fall då en elev har många skyddande faktorer i sitt liv och klarar av att prestera bra i skolan, kan det hända att de svåra hemförhållandena aldrig upptäcks i skolan.

Det kan man väl inte säga att alla blir upptäckta förstås. Att om man har sen andra akademiska kunskaper som är så starka till exempel att man har så mycket skyddande faktorer i sin omgivning som gör att man klarar av att prestera och man är den duktiga eleven, så då kommer det ju inte fram. Men jag tycker nog de flesta. (K)

Informanterna upplevde att det är lättare att upptäcka de elever där det sker en tydlig förändring i beteende. De elever som är utåtagerande och oroliga kan man upptäcka lätt. Däremot de elever där man inte kan se någon förändring i beteendet, de som är tystlåtna och lugna upplevde informanterna att kan vara svårare att upptäcka. Informanterna kände sig också oroliga över att de duktiga eleverna som kan sköta sig själv. I de här fallen kan det hända att skolan aldrig lyckas upptäcka de svåra hemförhållandena. En av informanterna upplevde att där borde informanten själv bli bättre på och hitta en metod för att upptäcka också de tystlåtna, lugna eller duktiga eleverna med svåra hemförhållanden.

Nää jag tror int det, jag tror att dom främsta som skolan är dom som tar, där det syns genom utagerande eller såhär i konkret dåligt beteende, att man på något sätt märker den där illa-, eller att man är tyst eller sådär. Att det sker en förändring i beteendet. Men de här sen som int förändrar sitt beteende utan är lite stillsamma, lite blyga, såhär tillbakadragna. Så de är svårare att märka. (KL2)

Men sen om du har en annan elev som är riktigt prydligt och fint klädd, sköter sina läxor helt själv och som man tror att allting är bra kan också ha jätte dåliga hemförhållanden. Det är kanske ett sånt barn som måste gå hem och göra sin egen middag för att föräldrarna inte klarar av det men att skolan sen sköts. Så där märker man kanske aldrig ens att det finns dåliga hemförhållanden. Att jag tror att det finns flera fall än vad man nånsin komma åt tyvärr, på alla åldrar. (KL1)

Sen är det nog hemskt mycket svårare att hitta nån lugn tyst som kanske sitter och grubblar för sig själv. De barnen är nog jätte svårt att upptäcka sen att e det nånting som e på tok eller e de bara en elev som e lugnare o tystare o blygare o såhär att där har jag nog kanske svårt att ha nån metod. Där borde jag själv säkert bli bättre på att nappa upp. Att det är klart att man försöker prata med dom alla o se, jag tror att nummer ett är att försöka se alla barn, men att jag tror att just de här lugna, tysta, snälla dom är en svårare grupp, och som vill o försöker ordna själv o försöker fixa o försöker sköta allt för att man vet att föräldrarna kanske int sköter det. Så dom blir jätte duktiga på att själv fixa o hålla reda på när det ska vara gympakläder o när det ska vara vad. (KL4)

En av informanterna var orolig över att barn inte vill berätta för andra personer om situationen hemma. Informanten var orolig över att elever, speciellt äldre elever, inte svarar ärligt på skolans trivselenkät. Informanten upplevde att barn är väldigt lojala gentemot sina föräldrar. De här barnen är medvetna om vad som förväntas av en förälder och vill kanske inte berätta i en anonym enkät hurdan situationen där hemma egentligen är. Yngre elever svarar antagligen ärligare på en enkät men ju äldre eleven blir desto bättre bild vill man ge utåt.

Och sen har vi ju sånhäna trivselenkäter där det finns frågor att får du hjälp hemma o såhär. Men samtidigt så är jag lite rädd för att, speciellt äldre elever, så kanske int svarar riktigt ärligt heller. Att ju äldre man blir desto bättre bild vill man kanske ge. Man vill kanske int berätta att mamma orkar int stiga upp ur sängen eller vad det nu kan vara där hemma. Så jag är int säker på att man svarar ärligt på en sånhän. Kanske yngre elever bättre men. Äldre barn är vansinnigt lojala gentemot sina föräldrar o vet att det förväntas att föräldrar ska vara på ett visst sätt o jag är int så säker att man i en anonym enkät kruksar i att det är besvärligt. (KL4)

7.2 Att bemöta

I det här kapitlet presenteras hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötandet av både elever och föräldrar till elever med svåra hemförhållanden. Temat bemöta indelades i två underteman: bemöta elever med svåra hemförhållanden och bemöta föräldrar till elever med svåra hemförhållanden.

7.2.1 Bemöta elever med svåra hemförhållanden

I bemötandet av elever med svåra hemförhållanden upplevde informanterna att det är viktigt att lyckas bygga upp ett förtroende till eleven. Först då man lyckats bygga upp förtroendet kan man förvänta sig att eleven vill och vågar berätta om sin situation. Förutsättningar för att lyckas skapa förtroende är att den vuxna ger av sin tid, lyssnar lugnt och visar eleven att den vuxna genuint bryr sig om hur eleven mår

Jag upplever att det absolut viktigaste är att lyssna o att faktiskt försöka, att hitta den där tiden och det där lugnet att bygga det där förtroendet att ett barn vågar berätta och vill berätta. (KL4)

Informanterna upplevde att det är viktigt att man berömmar, uppmuntrar, stöder och hjälper en elev med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde att de vuxna i skolan har en viktig roll för de barn som har det svårt hemma och därför är också bemötandet väldigt viktigt. För en elev med svåra hemförhållanden kan de vuxna i skolan vara de enda trygga vuxna i barnets liv.

Alltså ibland så tror jag att man kan vara den enda trevliga vuxna som dom träffar. Det har och göra med att bekräfta barnet och att uppmuntra dom o stötta och hjälpa. (...) Dom där små sakerna att det finns handskar o man kanske får knäckbröd på morgonen eller man blir inte utan skridskor då man går till skridskobanan, mycket beröm. (SKL)

En av informanterna upplevde att informantens egna personliga erfarenheter av svåra omständigheter har varit till nytta i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden. Det förutsätter inte att man behöver bli privat och berätta om sina egna personliga erfarenheter, men att man genuint bryr sig. Informanten upplevde att eleverna är duktiga på att läsa av om en vuxen är äkta eller inte. Om den vuxna inte egentligen bryr sig hur en elev mår kommer antagligen eleven inte heller berätta ärligt hur läget är.

Jag får ju lätt elevernas förtroende. För att utan att bli privat i mitt bemötande, ja ska inte berätta allt som jag har gått igenom, men att när jag/barn har en bakgrund o dom här eleverna dom e ju ganska duktiga på o förstår om man är äkta eller icke. Om man bara frågar hur mår du o egentligen skiter i hur du mår så kan dom lätt svara bara såhär "allt är bra", o så går dom vidare. Men sen när man på riktigt vill veta hur eleven mår o stannar upp o så, så jag tror att det är ganska viktigt i bemötande utav dom här eleverna och att försöka vinna förtroendet och att allt det du säger stannar här hos mig om du inte själv vill att jag tar det vidare och hjälper dig. (KL3)

Också kuratorn påpekade att barn är duktiga på att läsa av vuxnas attityder. Kuratorn betonade att man alltid ska utgå från respektfullt bemötande och inte döma eller himla

med ögonen. Alla ska bli bemötta med respekt och den vuxna ska vara uppriktigt intresserad av eleven.

No egentligen handlar ju allt om sådänt respektfullt bemötande, det att man är öppensinnad för olika familjekonstellationer. Man dömer int. Barn är väldigt hastiga och vet och upplever vet du sådana att man himlas med ögonen eller sådana, dom e nog väldigt sådär lyhörda att sådänt respektfullt bemötande. Uppriktigt intresserad av det där barnet är också jätte viktigt. (K)

Rektorn upplevde att det viktigaste är att man på allvar vill hjälpa eleverna och inte prioritera andra saker, att alltid utgå från jämlikhet och åtgärda alla problem som uppstår. Rektorn betonade att alla elever ska må bra i skolan och för det är man färdig att göra vad som helst. Indirekta uppgifter som rektorn beskrev att hör till rektorns uppgift i bemötande av elever med svåra hemförhållanden är att rektorn samarbetar med elevvården, sköter till att elevvården fungerar så bra som möjligt och ser till att det finns tillräckligt med resurser.

Att man på riktigt som rektor fast tar den där eleven hit o snackar om att vad är problemet och oftast öppnar de sig nog sen ganska lätt också, att man e sån här som på riktigt bryr sig o int bara låser in sig hit i min office. Nog är det ju säkert därför som jag blivit rektor också för att jag tycker att det är den viktigaste saken. (R)

Alla informanter kände sig bekväma och säkra i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden. En av klasslärarna beskrev att tack vare det kollegiala stödet behöver informanten aldrig känna sig osäker i sitt bemötande av elever med svåra hemförhållanden. Informanten upplevde att man alltid vid behov kan konsultera psykologen och kuratorn utan att nämna elevens namn och att det erbjuds mycket stöd av både rektorn och kollegor.

Men det beror också kanske på att jag har en bra kontakt med psykologen och kuratorn o såhär. Att även om jag inte kan nämna elevens namn eller så, med dom så kan jag prata på ett mera allmänt plan och på det sättet få stöd. Och också kollegor som gärna stödjer och rektor. (KL2)

7.2.2 Bemöta föräldrar till elever med svåra hemförhållanden

Förutom att bygga förtroendet till elever upplevde informanterna att det är viktigt att också bygga upp förtroendet till föräldrarna. Förutsättningar för att lyckas bygga förtroendet till föräldrarna är att skolan tar kontakt, samarbete, inte döma, utgå från respektfullt bemötande, låta föräldrarna berätta och komma med förslag och ha en attityd att det här är något skolan och hemmet löser tillsammans. Informanterna upplevde att det är viktigt att föräldrarna upplever att de blir hörda.

O sen tror jag att det är vansinnigt viktigt att försöka bygga det där förtroendet till föräldrarna. Att verkligen när man ringer och när det är någonting som krånglar, så försöker man alltid ha den där inställningen att det här är någonting vi ska fixa tillsammans, det här är någonting som jag vill att vi löser (...) Att man försöker bygga det där förtroendet och faktiskt frågar att "vad tycker ni att vi som skolan kan göra o finns det nånting där vi kan jobba tillsammans". (KL4)

Så tar man int kontakt för att döma, utan att man tar kontakt för att fundera lösning tillsammans. Det är en stor skillnad på den där inkörningsporten hur man tar kontakt och på tonläget hur man pratar och vad man säger. Att man lägger öppna frågor och att man behöver int vara den som har alla svar och man vet precis hur det sköts, utan man kan öppet säga att "jaa hur ska vi göra då". (K)

En av klasslärarna tyckte att kontakten mellan hemmet och skolan i allmänhet ska handla om positiva saker. Då behöver inte föräldrarna bli rädda då de får ett samtal eller meddelande från skolan. Då är det också lättare att diskutera också de obekväma ärenden där i mellan. Klassläraren upplevde att skolans uppgift inte är att skylla på eller döma elevens föräldrar. Speciellt då det handlar om svåra hemförhållanden och föräldern antagligen redan färdigt har det jobbigt ska inte skolan lägga en extra börda på föräldern. Istället ska skolan erbjuda stöd och hjälpa till att hitta en lösning tillsammans.

Det ska kännas sådär att okej när dom ringer från skolan så är det i första hand någonting positivt. Och där i mellan kanske det kommer svåra saker. Då har man mycket lättare att ta hand om dom o prata igenom dom och om föräldrarna verkligen känner att "hej jag bryr mig om o det här vill jag att vi fixar tillsammans". (KL4)

Det framkom tidigare att informanterna kände sig trygga i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden. En del av informanterna upplevde däremot att det ibland kan vara svårare att bemöta och samarbeta med föräldrarna. Det kan bero på att föräldrarna kan ha starka försvarspositioner eller har inget intresse för att samarbeta med skolan. Ärendet kan handla om ämnen som föräldrarna inte vill dela med sig med skolan t.ex. föräldrarnas skilsmässa och då blir samarbetet genast svårare. Informanterna hade förståelse för det här, men upplevde att då en lärare har en översiktlig uppfattning om elevens hemförhållanden kan läraren också ha bättre förståelse för elevens vardag.

Däremot så tycker jag att det är svårare sen med bemötanden med föräldrarna. Delvis kan dom ha väldigt starka försvarspositioner, eller sen visar dom väldigt lite intresse att komma till exempel på lärandesamtal. (SKL)

Det är ganska svårt att ta upp det med familjerna o att snacka om de här sakerna, så de e nog också ett problem kanske att det inte är så öppet alltid utan det är lite sådär i skymundan, vilket man ju förstår också, att det e ju inte lätta saker det här. (R)

Ifall föräldrarna inte vill ta emot stöd från skolan, kan inte heller elevvården gå vidare utan föräldrarnas tillstånd. Därför är det viktigt att skolan satsar på bemötandet av föräldrarna och lyckas skapa förtroende till föräldrarna. Enligt kuratorns erfarenheter krävs det ibland flera försök med en familj för att lyckas med samarbetet mellan skolan och hemmet. Informanterna berättade att föräldrarna oftast nog vill samarbeta med skolan, men att det också finns fall där föräldrarna inte vill göra det.

Så att där måste jag säga åt föräldrarna att jag är orolig och hon ser lite mager ut, att skulle vi kunna ta kontakt med hälsovårdaren. Så om man får där ett nej så det är då det blir sådär svårt att då kan man int gå vidare på samma sätt. (KL1)

Och sen kanske om föräldrarna ställer sig hemskt motvilligt att dom absolut int vill samarbeta men att där e också att, jag brukar säga att vi gympar. Att man på ett sätt låter familjen vila lite, visar respekt och så tar man om de säger att förseningarna fortsätter så på nytt kontakt och tar det som en sak o int som att man beskyller nån att varför får du int ditt barn till skolan. Utan mera det där att hur kan vi finnas, att hur kan vi hjälpa, hur kan vi dela på den här bördan. (K)

7.3 Samarbete

I det här kapitlet redogörs för hur det mångprofessionella samarbetet verkställs i stödjande av elever med svåra hemförhållanden och hurdana upplevelser informanterna har av samarbetet både mellan yrkesgrupperna inom skolan och med instanser utanför skolan.

Informanterna fick beskriva hur det mångprofessionella samarbetet verkställs då det handlar om att stöda elever med svåra hemförhållanden. Informanterna berättade att alltid då en lärare misstänker att en elev inte mår bra kan läraren konsultera kuratorn, skolpsykologen eller hälsovårdaren utan att berätta elevens namn. Klassläraren kan be om råd hur man ska gå till väga med eleven.

Läraren konsulterar anonymt psykolog, kurator eller hälsovårdare o sen planerar de tillsammans att hur vi ska fortsätta. (R)

Men ganska mycket tycker jag att det kommer via lärarna. Att dom blir och funderar och kanske lite vill ha sånhänt mångprofessionellt utbyte, lite byta tankar och där börjar det. (K)

På informanternas skolor är hälsovårdaren, kuratorn och psykologen på en del skolor på plats en gång i veckan och på andra skolor varannan vecka. En av informanterna berättade att under coronapandemin har hälsovårdaren inte alls varit närvarande i skolan, utan att man endast har kontakt med hälsovårdaren på distans. Hälsovårdaren, kuratorn

och psykologen delar ofta på samma utrymme i skolan och därför är de skilda dagar i veckan på plats.

Där är ju psykologen varannan vecka och kuratorn varannan vecka, att de är int hela tiden där, de finns inte hela tiden till hands. (KL2)

Om man upplever att det finns behov för att samarbeta med elevvården måste man först få föräldrarnas samtycke. Informanterna berättade att föräldrarna brukar oftast ge sitt samtycke till att skolan erbjuder stöd inom skolan. I sådana fall där föräldrarna inte vill samarbeta med skolan kan man inte föra ärendet vidare inom elevvården på samma sätt. Vid behov bildas det en expertgrupp. Att stöda elever med svåra hemförhållanden sker alltid i form av ett brett samarbete.

Jag har åtminstone utgått från det att jag först kontaktar föräldern och pratar med föräldern, för att sen med föräldern komma överens om hur vi ska gå till väga, va vi ska göra, o sen koppla in kurator eller skolpsykologen. Och sen ha kuratorn eller skolpsykologen kunnat då vara i kontakt med föräldern själv. Att det behöver int gå via mig som klasslärare. (KL2)

Oftast så upplever faktiskt familjerna att dom tar gärna emot hjälp. Att det är hemskt sällan som föräldrarna säger nej. För de upplever ju nog också att barnen har bekymmer av något slag o de flesta föräldrar vill ju att barnen ska ha det bra, så att det samarbete brukar gå bra. (KL4)

Vi har ju elevvården då som jobbar med de här sakerna. Att vi har en psykolog och kurator och speciallärare och hälsovårdare. I gruppen sitter också jag, alltså rektorn, och vice-rektorn, så vi stöder sen på olika sätt o utgående från fall till fall. Och vi kan göra en barnskyddsanmälan, de har vi gjort också, så bildar vi en expertgrupp som behandlar ärendet o tillsammans planerar vi ju hur vi går till väga med de här specialfallen. (R)

Då det handlar om elever med svåra hemförhållanden upplevde informanterna att det sällan hjälper endast med att stöda eleven i skolan. Istället borde man erbjuda mera stöd för hela familjen. Då man upplever att skolans resurser inte räcker till kan man samarbeta ytterligare med instanser utanför skolan som till exempel familjerådgivningen. Att stöda elever sker alltid i form av ett brett samarbete och det handlar sällan om att en person ensam skulle sköta den här biten. Det handlar både om samarbete inom skolan och med instanser utanför skolan.

Men så är det nog tyvärr så att dom resurserna räcker nog int så långt. Att barn i dagens läge mår ganska dåligt, och jag tror att det kanske inte riktigt räcker att man en gång i veckan går och talar med en skolkurator som har 150 andra barn på sitt bord, att det sku många gånger behövas licksom mera hjälp åt hela familjen. (KL4)

Det är alltså brett samarbete mellan olika instanser o där kan va socialen och elevvården som vi jobbar med. Att det är nog hemskt sällan som man ensam sku

göra nånting, eller att klassläraren ensam sku jobba med de här sakerna, utan nog är det teamwork hela tiden. (R)

Vid riktig oro, då man märker att elevens situation inte blir bättre, om föräldrarna inte vill samarbeta med skolan och då det upplevs att det behövs mera stöd brukar skolan göra en barnskyddsanmälan. Informanterna upplevde att barnskyddsanmälan är ett konkret steg för att föra ärendet vidare till andra instanser. Då skolpersonalen upplever att skolan inte har möjlighet att erbjuda stöd på rätt nivå för eleven måste skolan göra en barnskyddsanmälan för att familjen verkligen ska få den hjälpen de behöver.

Och man försöker prata med föräldrarna att det inte blir någon skillnad. Så då känns det ju som att där måste finnas något annat där bakom som vi inte nu får tag på, o då kan det vara lättare att göra en och, int nu kanske lättare, men man kanske måst göra en barnskyddsanmälan för att dom ska kunna få den hjälpen och det stödet. Och då känner jag att då går ansvaret lite bort från skolan att då man gör den här barnskyddsanmälan. Att då är det någon annan instans som tar över sen. (KL1)

I intervjuerna kom det fram att det beror mycket på skolan och personen ifall skolans agerande utvärderas på något sätt. En del informanter berättade att arbetet utvärderas kontinuerligt, medan en del berättade att de enskilda fallen inte egentligen utvärderas på något sätt. I skolorna ordnas det elevvårdsmöten där man diskuterar i allmänhet hur året gått, men där går man inte heller igenom de enskilda fallen. Klassläraren och kuratorn/psykologen/hälsovårdaren kan sedan sinsemellan diskutera med varandra. Om eleven har en plan och sociala mål i sin plan utvärderas den biten i så fall i samband med planen. Kuratorn berättade att det funnits eventuella försök för att utvärdera, men att det kunde utnyttjas mer än vad det görs i skolan idag.

Då har man ju om man nu säger såhär "mellanutvärderingar", samtal med föräldrarna plus elevvårdspersonalen. Sen som sagt så barnskyddet utvärderar ju inte med oss, utan dom gör ju sina utvärderingar, jag vet inte. Men att sen har ju elever också såna, man kan ju skriva även plan för stöd också för sociala mål, så att då utvärderas ju det enligt alla, hur det nu står enligt hur man har skrivit planen. Jag brukar göra så, att när jag har ett samtal, så bestämmer jag nästa samtal direkt. O där kollar vi, nu bestämmer vi tre saker som vi försöker ändra o så utvärderar vi om tre veckor när vi träffas. (KL3)

7.3.1 Upplevelser av samarbetet mellan yrkesgrupper inom skolan

I det här kapitlet redogör för hur informanterna upplevde samarbetet mellan yrkesgrupperna inom skolan. Informanterna hade mestadels positiva upplevelser av samarbetet

mellan yrkesgrupperna inom skolan. Informanterna upplevde att kommunikationen mellan de vuxna fungerar bra och de uppskattade det. En av informanterna berättade att också föräldrar har upplevt att samarbete har fungerat bra.

Jag upplever att kommunikationen funkar bra och så upplever jag att de har tid både för mig som klasslärare, men jag har också fått den feedbacken av föräldrar att de är snabba på att svara och såhär, att det känns som att de tar sig tiden. (KL2)

Men mellan alltså människorna inom elevvården så är det nog inga problem tycker jag, att vi har en ganska trevlig grupp o den funkar bra. (R)

Även om största delen av informanterna i allmänhet var nöjda med samarbetet mellan yrkesgrupperna i skolan fanns det också missnöjda erfarenheter. Det verkade att det beror mycket på skolan hurdan erfarenhet skolpersonalen har av samarbetet. En av informanterna upplevde att elevvården fungerar bra på papper, men att det inte fungerar lika bra i praktiken. Enligt informantens erfarenhet framskrider ärenden i elevvården långsamt och informanten önskade att samarbete skulle vara smidigare. Informanten beskrev att elevvården är ett väldigt segt arbete.

Och elevvården, på pappret funkar det ju ganska bra. (...)

Elevvården är väldigt segt arbete. Dom kommer, kuratorn kommer hit en dag i veckan, psykologen kommer en dag i veckan. Sen ska det göras olika utredningar, det ska göras tester, så att det är hemskt mycket tid som går till pappersrullande. (SKL)

Informanterna uppskattade öppenhet mellan de vuxna i skolan och det här upplevdes avgörande för ett lyckat samarbete. Informanterna upplevde att samarbetet fungerar bra då information delas mellan alla de parter som behöver informationen.

Iallafall i vår o alla skolor där jag har jobba med under mina år så elevvården har ju kunnat dela det dom upplever att jag behöver veta. Att om det finns såna saker som att eleven är utåtagerande eller sen stänger av sig för att det finns så jobbiga saker hemifrån, det har jag ju tyckt att har funkat med elevvården. (KL3)

Tystnadsplikten upplevdes viktig men också problematisk. I och med att informanterna uppskattade öppenhet i samarbetet kunde tystnadsplikten ibland upplevas som ett hinder i samarbetet. Informanterna upplevde att det svåra är att det inte finns tydliga riktlinjer till vad som man får berätta till vem, utan att man måste avgöra det själv från fall till fall. Informanterna var oroliga över sådana fall då någon kanske inte vågar berätta något som egentligen borde berättas vidare.

Jag har inte haft problem med samarbetet någonsin, men just med tystnadsplikten så tycker jag att e ganska jobbig ibland. Att man hamnar fundera att vad får man berätta och med vilka namn o helt de här lagliga grejerna. Så det är ibland lite sådär att jag tror att folk int kanske vågar alltid berätta så mycket som de kanske borde. Att det är jätte hemligstämplat allting och så låser man in alla planer. Jag är själv en förespråkare för öppenhet i alla former, så det har kanske varit också för mig en såndän utmaning att på riktigt att folk vill hålla det sådär tyst o man e på något sätt rädd att alla kanske inte riktigt vet vad man får berätta o vad man ska vara tyst om, så det är också en utmaning nog. (R)

Att psykologen, skolhälsovårdaren och kuratorn är på plats en dag i veckan eller varannan vecka upplevdes som en utmaning. Att de inte var på plats på samma dag upplevdes också som en utmaning. Informanterna upplevde att ärenden framskrider långsamt och att det är svårt att hitta gemensam tid för att ha möten. Flera av informanterna upplevde att de kan vara väldigt upptagna och att de har för många barn på sitt ansvar, vilket orsakar att skolans resurser sällan räcker till för att stöda en elev med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde ytterligare att då de är så sällan närvarande på skolan faller en stor del av deras uppgifter på lärarens ansvar.

Dom senaste åren så är det ju så att dom är bara här en dag i veckan och dom har då flera andra skolor också. Det andra är det att deras arbetstid är väldigt, dom är väldigt väldigt upptagna.

(..)

framför allt för många elever. För att dom som, när man ska etablera en kontakt med ett barn som mår dåligt, eller som har det svårt hemma, så det tar tid. Man måste träffa det där barnet, man måste se det där barnet i dens omgivning och sammanhang och det är ingenting som man gör i en handledning. (SKL)

Kuratorn upplevde att en förutsättning för lyckat samarbete är att skolpersonalen har en öppen attityd för samarbete. Om man tänker att man ska lösa allting ensam kommer man inte orka långt. Kuratorn upplevde att det är viktigt att samarbeta med personer från olika yrkesgrupper som alla är experter inom sitt område och att ha förståelse för att ingen ska ensam behöva kunna allting.

Jag tycker att samarbetet funkar bra då när man är öppen för samarbete. Att man på något vis har den där attityden att ingen behöver ensam veta svar för nånting. Ingen behöver kunna allt, ingen behöver vara expert på alla områden. Det är där samarbetet börjar. (K)

7.3.2 Upplevelser av samarbetet med olika instanser utanför skolan

Informanterna hade varierande upplevelser av samarbetet med instanser utanför skolan. En av informanterna var besviken över att efter att man fört ett ärende vidare till barnskyddet erbjuds det ingen kontakt mellan skolan och barnskyddet. Informanten önskade att det skulle erbjudas mera kontakt mellan barnskyddet och skolan. Det skulle

uppskattas ifall skolan skulle bli informerad då man har tagit itu med ärendet och information om hur det framskridit.

Sen när det handlar om barnskyddet, där har jag en upplevelse att när man lämnar ärendet till barnskyddet, då är det där o då får jag inte veta nånting mer. De liksom bara "phuff" försvinner. Jag vet inte ens om dom gör nånting åt det eller så. Utan då är det borta från mitt bord, att jag får ingen feedback därifrån. (KL3)

Också rektorn hade liknande upplevelser om samarbete med socialtjänster. Rektorn upplevde att det blir en utmaning att samarbeta med socialtjänster eftersom de inte delar med sig information till skolan.

Nå kanske just när man jobbar med socialen så kan det vara lite utmanande med det här att man int får, de är ganska försiktiga med att berätta om problemen som de kanske då ha gjort hembesök o sånhänt som de int vill så mycke kanske öppna. (R)

De andra informanterna hade för det mesta positiva upplevelser av samarbete med olika instanser. Informanterna har upplevt att skolan kan med låg tröskel kontakta instansen och att det har uppskattats av båda parterna. En av informanterna berättade att i samarbete med familjerådgivningen har skolan fått kontaktuppgifter dit skolan kan höra av sig och att det alltid har uppskattats från familjerådgivningens sida att skolan tagit kontakt.

Nå jag upplever att har man fått ett barn in i rullarna så är kontakten bra. Att de gånger jag har haft barn som får kontinuerlig hjälp via t.ex. familjerådgivningen så har jag faktiskt fått ett telefonnummer, dit jag kan ringa. Eller en mejladress, dit jag kan mejla. Och jag upplever att det uppskattas att det tas kontakt. Att där har ja kunnat med väldigt låg tröskel ringa och berätta att nu upplever jag att det här är svårt o det här är krångligt, och vi har haft ett sånt samarbete att de kan göra en barnskyddsanmälan där i sin ända, eftersom de sen kanske har mer information om nånting o har en tätare kontakt också med föräldrarna. Att jag upplever att det samarbetet har varit ganska bra. Vi sitter på gemensamma nätverksmöten o såhär. (KL4)

Till exempel då när man har haft elever då där, det här sociala arbetet har framskridit och dom får en, jag vet inte vad en sån kallas, hemmet får en stödperson från socialen som kommer och hjälper med olika saker. Så där tycker jag att med dom är kontakten väldigt lättisam. Sen kan det vara bara det att jag har träffat på såna typer men ja, mindre papper att fylla i och ja, det funkar nog bra. (SKL)

Det som upplevdes som en utmaning var att lyckas få in en elev i olika instanser. En av informanterna upplevde att den här biten faller mycket på lärarens eget initiativ. Läraren måste själv ta reda på vart man kan vända sig och hitta kontaktuppgifter, vilket förutsätter att läraren orkar göra det arbetet. Informanterna var också oroliga över hur långsamt

ärenden framskrider. Informanterna berättade att kön till familjerådgivningen kan vara tre till fyra månader lång, eftersom det inte finns tillräckligt med resurser.

Men sen upplever jag att vill man gå steget längre och ta kontakt med andra instanser, så är det nog väldigt mycket att man måste själv ta reda på vart man kan vända sig och ta reda på nummer. Att där måste man orka göra det där jobbet. (KL1)

O då vet jag t.ex. nu familjer som står i kö till familjerådgivningen o det är tre, fyra månaders kö säger dom. Att det finns inte helt enkelt resurser. (KL4)

Det kan nog vara några månaders köar förrän det börjar. Och då när det handlar om det där barnets akuta situation så man kanske kan få den första kartläggningen ganska hastigt, men sen innan det på det sättet kommer i gång, så då kan det nog ta flera veckor i värsta fall. Att det är det som är ledsamt nog. (K)

En av informanterna berättade att det också erbjuds stöd för familjer med lägre tröskel. Det här handlar om stöd som inte kräver något klientskap med till exempel barnskyddet eller familjerådgivning. Informanten påpekade att problemet med det här stödet är att det erbjuds endast på finska och det är svårt att hitta svenskspråkigt stöd med låg tröskel.

7.4 Lärarens roll

Över lag upplevde alla informanter att en lärare har en viktig roll för ett barn med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde att då det handlar om elever med svåra hemförhållanden så kan skolan inte egentligen nå de egentliga problemen som finns där hemma, och det hör inte heller till skolans uppgift. Däremot upplevde informanterna att det är viktigt att under den tiden som eleven är i skolan så har eleven det så bra som möjligt. Informanterna upplevde att en lärare kan ha en betydande roll i ett barns liv. Läraren kan kanske vara den enda trygga vuxna som barnet träffar under en dag. Till lärarens roll hör att lyssna, erbjuda rutiner, vara närvarande och ge en känsla av trygghet. En av informanterna upplevde att om eleven har en trygg vuxen i sitt liv kan denna vuxna vara barnets räddning även om hemförhållanden skulle vara vad som helst.

Jag upplever att klassläraren har en viktig roll eftersom skolan ändå är en så stor del av de här elevernas vardag o det kan vara den enda tidpunkten där det finns rutiner eller där det finns en trygg vuxen (KL2)

Att det brukar nog vara så att en lärare har en större roll än man kan alltid tänka sig. Alltså en pedagogisk förstås, men en rent som en människa så finns till hands och har rutiner och finns där. Speciellt här med dom här små. (K)

Om man har en trygg vuxen så kan det ju rädda ett barn fast hemförhållanden skulle vara vad som helst. (KL3)

Kuratorn berättade att i de flesta fallen börjar kuratorns och elevens kontakt med att läraren upptäcker en elev som behöver stöd och för ärendet vidare. Kuratorn upplevde att läraren har en betydelsefull roll i att känna igen elevers välmående och upptäcka barn med svåra hemförhållanden.

Och där sku jag tycka att lärarna är ju nog i centrum att se och känna igen det där barnets mående.

(...)

Att ifall en lärare har en oro över en elev så uppmanar jag nog alltid att genast om man får såndän intuition att nu är int allt okej, så tar man det till tals. Att läraren har ju en hemskt bra insyn på det där barnet och vardagen där o så kommer vi andra med, att det sku bli en såndän öppen dialog. Så min kontakt börjar du ofta från att, ganska ofta via läraren. (K)

I intervjuerna kom det fram att många skeden i arbetsprocessen att stödja elever med svåra hemförhållanden faller på lärarens eget initiativ. Informanterna upplevde att läraren har bästa förutsättningarna för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och därmed ansvaret över att agera, ta kontakt med föräldrar och föra ärendet vidare till elevvården. Om läraren upplever att det finns behov för att samarbeta med instanser utanför skolan måste läraren själv ta reda på vart man kan vända sig och leta fram telefonnummer. Läraren har ett stort ansvar med tanke på hur stort stöd en elev med svåra hemförhållanden kommer att få.

Informanterna diskuterade mycket kring vilka uppgifter som ingår i lärarens roll. Rektorn ansåg att skolans och lärarens huvudsakliga uppgift är att undervisa i olika ämnen och till lärarens uppgifter hör inte att vara en socialarbetare eller psykolog och att de här uppgifterna inte borde belasta en lärare. Rektorn upplevde att sådant inte heller kan förväntas av en lärare eftersom läraren inte fått någon utbildning i det.

Klasslärarens uppgift tycker jag är i huvudsak att lära ut kunskap i ämnen o dedär fostra barnen så allt det som hör till socialen och sjukvården så borde inte belasta en klasslärare. (R)

Informanterna upplevde att det ibland kan vara svårt att dra gränsen gällande vilka uppgifter som hör till skolans och lärarens roll och vilka uppgifter som inte mera gör det. Även om läraren kanske vet att det här är något som inte hör till en lärarens uppgift kan läraren inte heller blunda och ignorera problemet. Om det inte finns tillräckligt med resurser måste läraren sköta uppgifter som hör till andra yrkesgruppers ansvarsområden. Informanterna upplevde att det problematiska är att läraren spenderar så mycket tid med

barnet och att elevens välmående visserligen hör till lärarens uppgifter. En elev kan inte heller lära sig något i skolan om eleven inte har det bra.

Det är nog jätte svårt för jag upplever ju just som jag sa här att i och med att det finns för lite resurser så upplever jag att skolan får ta på sig många roller som kanske int hör, att ibland så blir det ganska långa samtal med familjer, med föräldrar där man upplever att de behöver också få prata av sig. Och det kanske jag int direkt kan uppleva att sku vara skolans roll, att sitta och vara nån form av terapeut och det är man ju int heller, men den här som lyssnar. (KL4)

Från elevens perspektiv upplevde en av informanterna att en elev kan bli förvirrad om läraren tar för mycket plats utanför skolan.

Man ska komma ihåg att min roll är klasslärare och om jag för mycket börjar ta plats utöver skolan, så då blir det suddigt för eleven också. (KL2)

En av informanterna berättade om ett fall där de diskuterat i skolan om det är skolans uppgift att ingripa i hur föräldrar uppfostrar sina barn. I det här fallet hade det handlat om föräldrar som gav stryk till sina barn om de misslyckades i skolan. Informanten påpekade att det blir ju ett barnskyddsärende om det handlar om att slå sina barn, men att det är oklart att i vilket skede skolan ska blanda sig i.

Barnskyddsanmälan upplevdes som ett konkret steg att överföra ett ärende bort från skolan. Då skolan upplever att ett ärende inte längre är skolans uppgift att sköta, gör skolan en barnskyddsanmälan för att föra ansvaret vidare och för att familjen ska få den hjälp på den nivå de behöver. Informanterna upplevde att ibland kan utmaningar hemma hos eleven vara så stora att det behövs mera hjälp till hela familjen och då är det inte mera skolans sak att sköta. Läraren har en anmälningsskyldighet om det uppstår något oroväckande.

Men vi gör ganska lätt barnskyddsanmälan för att jag tycker åtminstone att skolans huvuduppgift är att undervisa i olika ämnen mera än att klassläraren ska vara nån slags socialarbetare. Att läraren har ju inte fått utbildning i att hur man ska vara, eller int iallafall så mycke utbildning i att fungera som psykolog. (R)

Då känner jag att då går ansvaret lite bort från skolan att då man gör den här barnskyddsanmälan att då är det någon annan instans som tar över sen. (KL1)

Eftersom kuratorn, skolpsykologen och hälsovårdaren är endast en dag i veckan på plats måste läraren sköta också mycket av deras arbetsuppgifter. Informanterna var oroliga över att en lärare får på sig en för stor arbetsmängd. En av informanterna upplevde att det här är antagligen en av orsakerna till att lärare för tillfället känner sig trötta. I och med

att det finns så mycket illamående i samhället just nu så samlar en lärare lätt på sig mycket av de andras illamående.

Och det är säkert en av orsakerna till att lärare för tillfället känner sig ganska trötta för det finns ett ganska stort illamående upplever jag just nu i samhället och är man den som lätt engagerar sig o suger åt sig, så samlar man nog på sig en del av andras illamående. (KL4)

Att nog är det ju alltid en tidsfråga det att om en elev har det jobbigt, då behöver den extra resurser av klassläraren också. Kanske den behöver stöd för att göra läxor o allt såhär kräver ju nog mycket planering och mycket förberedelse. (KL2)

Ja tycker att klasslärarna kanske får lite väl mycket jobb. Att sen om inte psykologen e på plats så flyttas ju den uppgiften då ganska lätt åt en klasslärare som får jobba sen med allt. Att det blir på nåt sätt sen ganska mycket jobb för en klasslärare och de är ofta ganska trötta också för de har så mycket. Så kanske det att om en klasslärare vill konsultera en psykolog så de är lite svårt sen att få tag i den helt enkelt, att ofta har de ju flera skolor. (R)

Här upplevde kuratorn att rektorn har en viktig roll i att planera arbetsfördelningen och resurser så att lärarna i skolan inte får en för stor arbetsbörda.

Så att den där vardagen faller ju mycke på. Men sen om man har en bra chef, alltså en bra rektor, som delar på det där trycket som lärarna har. Att det finns resurser o få assistenter och det finns resurser att dela upp klasser lite på olika sätt så då funkar det nog så då är det en bra sak. (K)

Informanterna funderade ytterligare på lärarens roll från elevens perspektiv. En av informanterna upplevde att elever vill behålla ett visst avstånd till sina lärare och inte bli för privata framför sin lärare. Informanten har upplevt att eleverna hellre vill diskutera om sina bekymmer med en utomstående än med sin lärare som undervisar eleven varje dag. En utomstående kan t.ex. vara kuratorn i skolan. Informanten upplevde att eleverna vill ha sin lärare som sin lärare och att eleverna inte vill att läraren börjar ta rollen som terapeut.

Dom vill ju ha mig som sin lärare o inte öppna upp sig för mycket. O när jag föreslår att skulle du vilja prata med kuratorn eller skolpsykologen eller hälsovårdaren, så väldigt snabbt säger dom jo. O så brukar jag alltid säga att men jag finns ju här varje dag att vi träffas ju varje dag, du kommer inte träffa dom personerna jaa, kanske en gång i veckan eller nåt sådant, att om det är nånting som du vill dela med mig gör det, men att jag tvingar inte någon, för det leder inte, alltså jag försöker ju bara skapa en relation som är trygg o pålitlig att jag är en vuxen som man kan lita på. (KL3)

Informanterna upplevde att det är viktigt att som lärare kunna själv sätta gränser för sig själv. Man måste förstå och medge att man inte ensam kan rädda en elev, men om man lyckas åtminstone vara den trygga vuxna i elevens liv kommer man redan långt.

Men att just att det är mycket viktigt att man inte bränner ut sig, utan man som lärare kan göra det man kan göra under dom timmarna som finns o sen e de andra instanser som får hoppa in och göra också sina insatser. Jag tänker inte att jag kan rädda ensam en elev men många gånger räcker det liksom om en elev får en lärare som bryr sig. (KL3)

7.5 Sammanfattning

Informanterna upplevde att det är lättare att hitta de elever som visar sitt illamående i form av förändringar i beteende, som blir utagerande och oroliga. Däremot kan det vara svårt att upptäcka de elever som är tystlåtna, lugna, duktiga och de som kan sköta sig själv. De här kan vara sådana fall där de svåra hemförhållandena aldrig kommer fram i skolan. Vad gäller metoder för att upptäcka svåra hemförhållanden upplevde informanterna att det är viktigt att vara observant. Förutom att följa elevers beteende, följer och observerar skolpersonalen bland annat elevers frånvaro, klädsel och kontakten mellan hemmet och skolan.

Respektfullt bemötande och att man genuint bryr sig upplevdes viktigt med både elever och föräldrar till elever med svåra hemförhållanden. Att skolan lyckas skapa förtroende till elever och föräldrar upplevdes som en förutsättning för lyckat samarbete och något skolan verkligen ska engagera sig i.

Att stöda elever med svåra hemförhållanden sker i form av ett mångprofessionellt samarbete. Fungerande kommunikation, möjlighet till att konsultera andra och öppen attityd för samarbete uppskattades av informanterna. Bristande kommunikation p.g.a. tystnadsplikt, att ärenden framskrider långsamt och för lite resurser upplevdes som utmaningar i samarbetet.

Läraren har en betydande roll för en elev med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde att då det handlar om elever med svåra hemförhållanden kan skolan sällan lösa det egentliga problemet där hemma, men att skolan kan hjälpa på många andra sätt och här har läraren en central roll. Läraren är den trygga vuxna som erbjuder rutiner, lyssnar och är närvarande. Informanterna upplevde att om ett barn har en trygg vuxen i sitt liv kan det rädda ett barn oavsett hemförhållanden.

Informanterna var däremot oroliga över att lärarnas arbetsmängd blir för stor eftersom det inte finns tillräckligt med resurser. En lärare är tvungen att sköta också sådana ansvarsområden, där läraren inte har utbildning i och som inte egentligen hör till en lärares uppgift. Även om läraren är medveten om att ärendet inte egentligen hör till lärarens roll kan läraren inte heller förbise problemet. Informanterna upplevde att inte vill eleverna heller att läraren kommer för nära elevens privata liv, utan att därför finns det andra tjänster till hands. Eftersom en lärare spenderar så mycket tid med sina elever har läraren också de bästa förutsättningarna att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och samtidigt också ansvar över att agera, föra ärendet vidare och se till att eleven får det stöd den behöver. Många punkter i arbetsprocessen att stöda elever med svåra hemförhållanden är beroende av lärarens eget initiativ och ork. Det upplevdes att det är viktigt att läraren kan sätta gränser för sig själv, är medveten om att man inte ensam kan rädda ett barn och att också rektorn ser till att dela på arbetsmängden i skolan så att ingens arbetsbörda blir för stor. Informanterna upplevde att då man märker att skolans resurser inte räcker till och om ärendet inte är skolans uppgift att sköta, gör skolan en barnskyddsanmälan för att föra ärendet vidare till en annan instans och för att säkerställa att familjen får stöd på rätt nivå.

8 Tillförlitlighet

I det här kapitlet granskas studiens tillförlitlighet kritiskt. Bryman (2012) anser att begreppen validitet och reliabilitet kan vara svåra att bedöma i kvalitativ forskning och föreslår i stället för att bedöma studiens tillförlitlighet utgående från Lincolns och Gubas (1985) kriterier för tillförlitlighet i kvalitativa studier. Enligt Lincoln och Guba (1985) kan den sociala världen inte bedömas utgående från kriterier för reliabilitet och validitet eftersom i sociala världen kan det alltid finnas flera sanningar. Guba och Lincoln (1985) anser att tillförlitlighet består av fyra olika kriterier: studiens trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera. Trovärdighet motsvarar intern validitet, överförbarhet motsvarar extern validitet, pålitlighet motsvarar reliabilitet och möjlighet att styrka och konfirmera motsvarar objektivitet (Guba & Lincoln, 1985).

Att fastställa resultatens trovärdighet innebär både att säkerställa att forskning bedrivs i enlighet med de regler som finns och att forskaren går igenom med informanterna att forskaren förstått korrekt den sociala världen. Studien har utgått från Forskningsetiska delegationens principer för etisk forskning (2019). I samband med intervjuerna sammanfattade jag ofta informanternas svar och frågade informanterna ifall jag förstått deras svar rätt. Informanterna var medvetna om att de får när som helst vara i kontakt med mig om de vill ännu berätta eller fråga om något.

Överförbarhet handlar om att bedöma i vilken grad forskningen kan upprepas i en annan miljö för att uppnå samma forskningsresultat (Lincoln & Guba, 1985). Eftersom kvalitativ forskning oftast granskar ett litet sampel med gemensamma egenskaper, är resultaten i kvalitativa studier ofta beroende av den unika kontexten och betydelsen av den sociala värld som studeras (Bryman, 2012). För att uppfylla det här kriteriet i kvalitativ forskning föreslår Lincoln och Guba (1985) att det är viktigt att forskaren noggrant och detaljerat beskriver forskningens genomförande, för att bedöma eventuell överförbarhet i studien. I avhandlingen presenteras studiens genomförande, deltagare och avgränsningar, intervjuprotokollet och analysprocessen. För att säkerställa konfidentialitet beskrivs inga identifiera uppgifter, utan endast deras yrkesroll. Med konfidentialitet menas att forskaren skyddar forskarnas identitet och platsen där forskningen utförts (Ryen, 2020). Resultaten i studien är delvis av åsiktskaraktär, men eftersom alla informanter var behöriga handlar det också om kunskap som bygger på utbildning och praktisk yrkeserfarenhet. För att nå lärare för studien kontaktade jag rektorer i 14 olika skolor i Södra Finland via e-post. Rektorerna som gav sitt samtycke till studien delade med informationsbrevet med

skolpersonalen. Jag kunde inte desto mera påverka vem som deltog i min studie förutom då jag valde kontakta rektorerna i 14 slumpmässiga skolor i Södra Finland.

Pålitlighet i studien kan bevisas med hjälp av att forskaren redogör noggrant för de olika skeden under forskningsprocessen. I den här studien har jag redogjort för problemformulering, urval av forskningsdeltagare, datainsamlingen, beslut om dataanalys och resultatet. Möjlighet att styrka och konfirmera innebär att forskaren inte har låtit sina egna personliga värden eller teoretiska bakgrund styra arbetsprocessen och forskningsresultaten. Enligt Bryman (2012) kan forskaren aldrig uppnå fullständig objektivitet men forskaren ska aldrig medvetet låta sina personliga värden eller teoretiska bakgrund påverka studien. Under hela arbetsprocessen har jag varit medveten om att det är viktigt att jag som forskare har ett objektiva förhållningssätt och har strävat efter det i alla skeden av arbetsprocessen. För att uppnå äkthet i studien har jag i analysprocessen valt mångsidigt med olika åsikter från informanternas intervjuer för att studien ska presentera rättvist olika perspektiv (Bryman 2012; Lincoln & Guba 1985).

Jag är medveten om att informanterna kan känna sig nervösa under en intervjusituation. Under intervjutillfället diskuterades endast sådant som var relevant för studien. I början av intervjuerna ställde jag några inledande frågor för att lätta upp stämningen och minska eventuell nervositet. Alla intervjuer genomfördes inom en två veckors period i februari 2021. Informanterna fick själv bestämma en lämplig tidpunkt för intervjun. Eftersom intervjuerna skedde på distans fick informanterna välja själv var de ville vistas under intervjun. Inga andra personer var närvarande under intervjuerna. Eftersom intervjuer är kontextbundna kan det hända att en person uttrycker sig på ett annorlunda sätt i en intervjusituation än i en annan situation. Det kan hända att en person nödvändigtvis inte svarar ärligt i en intervjusituation. Det är möjligt att en person som blir intervjuad funderar under intervjun på hurdan bild personen vill ge av sig själv i sin yrkesroll, och att det här påverkar svaren.

Inga resultat i den här studien kan generaliseras, och det har inte heller varit syftet med forskningen. Människorna som intervjuas i kvalitativ forskning är inte avsedda att vara representativa för en befolkning, och enligt Bryman (2012) skulle det vara omöjligt att räkna upp befolkningen på något exakt sätt. I stället kan resultaten i kvalitativ forskning generaliseras till teorin snarare än till människogrupper. Det är kvaliteten på de teoretiska slutsatserna som är gjorda av kvalitativa data som är avgörande för bedömningen av generalisering. (Bryman, 2012.)

9 Diskussion

Studiens övergripande syfte var att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder sig av för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötande av de här eleverna samt hur det mångprofessionella samarbetet verkställs i stödande av elever med svåra hemförhållanden. För att upptäcka elever med svåra hemförhållanden upplevde informanterna att det är viktigt att vara observant och att bygga upp förtroendefulla relationer med eleverna. Att utgå från respektfullt bemötande och att man genuint bryr sig upplevdes viktigt både i bemötandet av elever och föräldrar. Informanterna hade varierande upplevelser av det mångprofessionella samarbetet, men erfarenheterna var mestadels positiva.

9.1 Upptäcka elever med svåra hemförhållanden

Ett av studiens syften var att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden. Informanterna berättade att de observerar elevers beteende, frånvaro, klädsel och följer med kontakten mellan hemmet och skolan. I en av skolorna fick eleverna fylla i trivselenkäter som också innehöll frågor om hemförhållanden. Informanterna upplevde att det är viktigt att skolpersonalen agerar vid minsta oro. Att skapa ett förtroende till elever och föräldrar upplevdes som en förutsättning för att familjen ska känna sig bekväm med att öppna upp om sina problem med skolan. Resultaten i studien stöder tidigare teori och forskning om att känna igen förändringar i barns beteende och att ingripa tidigt är centrala faktorer i att hjälpa till att minimera effekterna av negativa livshändelser hos barn som upplevt ogynnsamma händelser (Bell m.fl., 2013; Honkanen m.fl., 2010; Pretis & Dimova, 2008; Walker & Walsh, 2015). Påfrestande situationer i barns hemförhållanden är vanligtvis dolda eller det är uttryckligen förbjudet att prata om problemen (Pretis & Dimova, 2008). Enligt resultat i en riksomfattande undersökning har endast 32 % av barnen i årskurserna 4 och 5 som upplevt våld i familjen berättat om det för en vuxen de litar på (Institutet för hälsa och välfärd, 2020). Eftersom ett barn spenderar så mycket av sin tid i skolan har skolan bra möjligheter att upptäcka elever med svåra hemförhållanden, erbjuda och vägleda till rätt slags stöd.

Informanterna upplevde att det är lättare att hitta de elever som visar sitt illamående i form av förändringar i beteende, som blir oroliga och utåtagerande. Enligt informanterna

är det däremot svårt att upptäcka svåra hemförhållanden hos elever som är tystlåtna, lugna, och duktiga. De här kan vara sådana fall där de svåra hemförhållandena aldrig kommer fram i skolan. Tidigare forskning i Finland visar liknande resultat. Lärare upplevde att elever som mår dåligt visar det oftast i form av utåtriktad beteende, men att särskild oro väcker de inåtvända eleverna där förändringarna i psykisk hälsa inte syns utåt. (Ojala, 2017.) Utgående från dessa resultat kan man dra slutsatsen av att det finns behov för en systematisk plan eller en metod för att också upptäcka de elever som inte visar sitt illamående i form av utåtriktad beteende.

Varför barn med svåra hemförhållanden blir ofta utåtagerande kan förklaras utgående från tidigare teori om hemförhållandes inverkan på barnet. Arbetsmönstren som bildas i anknytningen mellan barnet och vårdnadshavaren påverkar barnets senare relationer under livet via inre arbetsmodeller eller uppfattningar av en själv (Bowlby, 1969, 1973, 1980). Förälderns värme och lyhördhet har samband med barnets känsloreglering (Repetti m.fl., 2015). Också Slobodskaya (2015) menade att barnets hemmiljö påverkar starkt barnets anpassningsförmåga och att svåra hemförhållanden har samband med beteendestörningar hos barnet.

En del av informanterna upplevde att elevers svåra hemförhållanden nog kommer fram i skolan förr eller senare, medan en del var säkra på att det alltid kommer att finnas fall som skolan inte lyckas upptäcka. En av informanterna var orolig över att elever, särskilt äldre elever, inte vill berätta ärligt om den riktiga situationen där hemma. Informanten upplevde att barn är väldigt lojala gentemot sina föräldrar och är medvetna om vad som förväntas av en förälder. Särskilt äldre elever funderar på hurdan bild de vill ge av sig själv utåt. Det här överensstämmer med resultat i tidigare forskning som visar att barn till en förälder med missbruksproblem upplevde förälderns missbruksproblem som skamligt p.g.a. det sociala stigma kring missbruksproblem och upplevde ett stort behov av att skydda sin integritet (Holmila m.fl., 2011). Skolan har bra förutsättningar för att minska stigma kring olika ämnen och t.ex. specialisterna i Tabak m.fl. (2016) studie ansåg att en av skolans uppgifter är att minska stigma kring psykisk ohälsa. Det här faktumet borde utnyttjas mera i skolvardagen i form av öppen diskussion och information om föräldrars psykisk ohälsa, missbruk, ensamhet m.m.

9.2 Skolpersonalens roll i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden

Syftet med studien var också att undersöka hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden. Informanterna upplevde att eftersom vuxna i skolan har en särskilt viktig roll för de barn som har det svårt hemma, har också bemötandet en stor betydelse. Respektfullt bemötande och att man genuint bryr sig upplevdes viktigt hos både elever och föräldrar till elever med svåra hemförhållanden. Att skolan lyckas skapa förtroende till elever och föräldrar upplevdes som en förutsättning för lyckat samarbete och något skolan verkligen ska engagera sig i. Informanterna upplevde att det är viktigt att man berömmar, uppmuntrar och hjälper en elev med svåra hemförhållanden.

Också tidigare forskningsresultat (Blum & Libbey, 2004; Tabak m.fl., 2016; VanderWegen, 2013) ger bevis på att det är viktigt att skolpersonalen engagerar sig i sitt bemötande med elever med svåra hemförhållanden, eftersom bra och tillitsfulla relationer mellan eleven och skolpersonalen kan på många sätt stöda elevers utveckling och välbefinnande. En vuxen i skolan har bra möjlighet att erbjuda rutiner och känsla av trygghet, hjälpa eleverna att bygga trygga och tillitsfulla sociala relationer, stöda elevens inlärning och stöda elevens självkänsla och -förtroende. Skolan har också en viktig roll i att vägleda elever och familjer till olika stödinsatser som kan erbjuda stöd till familjen. (Bibou-Nakou, 2004; Tabak m.fl., 2016; VanderWegen, 2013.)

Alla informanter i den här studien kände sig bekväma och säkra i sitt bemötande av elever med svåra hemförhållanden. En del av informanterna upplevde däremot att det ibland kan vara svårare att bemöta och samarbeta med föräldrarna. Resultat i tidigare forskning visar att lärare har känt sig osäkra i sitt bemötande av elever med emotionella och beteendemässiga störningar och elever som kommer från familjer där föräldern har psykisk ohälsa. Orsaken till det här har varit att lärarna upplevde att de inte fått tillräckligt med utbildning i att bemöta de här eleverna. (Bibou-Nakou, 2004; Ojala, 2017.) Det här betyder att det har skett en positiv förändring i hur skolpersonalen känner sig i sitt bemötande av elever med svåra hemförhållanden. Eventuellt kan det här ses som ett resultat av ett förbättrat mångprofessionellt samarbete i skolorna och förbättrad utbildning inom området.

Rektorns roll i bemötande av elever med svåra hemförhållanden upplevdes viktig, även om rektorn inte lika ofta var i direkt kontakt med eleverna som t.ex. en lärare. Rektorn

upplevde själv att det är viktigt att man verkligen vill hjälpa eleverna och inte prioritera andra saker, att alltid utgå från jämlikhet och åtgärda alla problem som uppstår. Indirekta uppgifter som rektorn beskrev att hör till rektorns uppgift i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden är att samarbeta med elevvården, se till att det finns tillräckligt med resurser och att det mångprofessionella samarbetet fungerar så bra som möjligt. Tidigare forskning betonar att rektorn i skolan har en viktig roll att se till att verksamhetskulturen i skolan ska främja en känsla av trygghet och förutsägbarhet för barn (VanderWegen, 2013).

Särskild uppmärksamhet i diskussionen kring skolpersonalens roll i bemötandet av elever med svåra hemförhållanden fick lärarna. Resultaten i den här studien framhäver att en lärare har en betydande roll för en elev med svåra hemförhållanden. Då det handlar om elever med svåra hemförhållanden kan skolan sällan lösa det egentliga problemet där hemma, men skolan kan hjälpa på många andra sätt och här har läraren en central roll. Läraren har en betydelsefull roll i att känna igen elevers mående och upptäcka barnen med svåra hemförhållanden, vilket också tidigare forskning konstaterat (Bell m.fl., 2013; Honkanen m.fl., 2010; Pretis & Dimova, 2008; Walker & Walsh, 2015). Läraren kan vara den trygga vuxna i barnets liv som erbjuder rutiner, lyssnar och är närvarande. Informanterna i studien upplevde att om ett barn har en trygg vuxen i sitt liv kan det rädda ett barn oavsett hemförhållanden. Detta resultat stöder faktumet av att skolan fungera som en skyddande faktor för elever med ogynnsamma hemförhållanden utgående från ett utvecklingsekologiskt perspektiv (Bronfenbrenner, 1979; Law m.fl., 2013; Murphy & McKenzie, 2016). Enligt tidigare teori och forskning har ett barn behov av att växa upp i en trygg miljö, känna sig uppskattad, känna tillhörighet, förverkliga sig själv med hjälp av stödjande vuxna och utveckla sin självkänsla. Barn behöver vuxna som är lyhörda, tillgängliga och erbjuder barnet omsorg och värme. (Maslow, 1943; Nsamenang, 2015.) Utgående från resultaten verkar det som att då elevens behov inte tillgodoses hemma, blir det lärarens uppgift att kompensera de frånvarande föräldrars uppgifter.

Enligt resultaten i den här studien verkar det som om lärarens arbetsuppgift har till en viss mån förändrats. Till lärarens arbetsuppgift hör inte längre endast att undervisa, utan läraren tar idag på sitt ansvar nya ansvarsområden, som inte egentligen hör till den traditionella uppfattningen om lärarens roll. Enligt resultaten i den här studien och också enligt tidigare forskning (Bibou-Nakou, 2004) kan det påvisas att läraren ofta tvingas sköta också sådana ansvarsområden, inom vilka läraren inte har utbildning i och som inte egentligen hör till en lärares uppgift. Även om läraren är medveten om att ärendet inte hör till lärarens roll kan läraren inte heller förbise problemet. Delvis är orsaken till det

här brister i resurser, men också att de här sakerna påverkar elevens skolvardag. Utgående från det här borde det diskuteras ifall också klasslärarutbildningen borde förändras i enlighet med de här förändringarna i lärarens roll. Det borde kartläggas ifall det eventuellt finns behov för att klassläraren får mera utbildning i att arbeta kring de här ärendena.

Konsekvensen av förändringarna i lärarens arbetsuppgift är att det kräver tid och energi av en lärare. Det är inte hållbart att ytterligare belasta lärare eftersom det antagligen leder till trötta och utmattade lärare. Resultaten i den här studien visar att många skeden i arbetsprocessen att stöda elever med svåra hemförhållanden faller på lärarens eget initiativ och ork. Att en lärare känner sig utmattad och trött avspeglas vidare i kvaliteten på lärarens arbete. Om skolan ytterligare belastar lärarna lider inte endast läraren av det, utan också eleverna. Enligt resultaten i den här studien är det viktigt att läraren kan sätta gränser för sig själv och att också rektorn kan dela på arbetsmängden i skolan så att ingen i skolpersonalen har för mycket uppgifter på sitt ansvar.

9.3 Upplevelser av det mångprofessionella samarbetet

Den tredje forskningsfrågan sökte svar på hurdana upplevelser skolpersonalen har av det mångprofessionella samarbetet i stödande av elever med svåra hemförhållanden. Informanterna hade mestadels positiva upplevelser av samarbetet mellan yrkesgrupperna inom skolan. Informanterna upplevde att kommunikationen mellan de vuxna fungerade bra och de uppskattade det. Även om största delen av informanterna i allmänhet var nöjda med samarbetet mellan yrkesgrupperna i skolan fanns det också negativa erfarenheter. Att psykologen, skolhälsovårdaren och kuratorn var på plats en dag i veckan eller varannan vecka upplevdes som en utmaning. Att de inte var på plats på samma dag upplevdes också som en utmaning. Informanterna upplevde att ärenden framskrider långsamt och att det är svårt att hitta gemensam tid för att ha möten. Flera av informanterna upplevde att personerna inom elevvården var ofta upptagna och att skolans resurser sällan räcker till för att stöda en elev med svåra hemförhållanden.

Då det handlar om elever med svåra hemförhållanden upplevde informanterna att det sällan hjälper endast med att stöda eleven i skolan. I stället borde man erbjuda mera stöd för hela familjen. Då man upplever att skolans resurser inte räcker till kan man samarbeta ytterligare med instanser utanför skolan som till exempel familjerådgivningen. Informanterna hade varierande upplevelser om samarbetet med instanser utanför

skolan. Förutsättningen för ett bra samarbete var en bra kommunikation. Att få in en elev i olika instanser upplevdes som en utmaning, vilket berodde främst på de långa köerna. Tystnadsplikten upplevdes viktig men också problematisk. I och med att informanterna uppskattade öppenhet i samarbetet kunde tystnadsplikten ibland upplevas som ett hinder för ett lyckat samarbete.

Det fanns mycket variation mellan skolor och kommuner gällande hur informanterna upplevde det mångprofessionella samarbetet, både inom skolan och med instanser utanför skolan. Det här är inte ett nytt problem eftersom resultat i tidigare forskning visar att regionala skillnader har funnits i elevvårdstjänsterna i Finland under hela det senaste decenniet (Vainikainen m.fl., 2015; Vismanen, 2011). Resultaten tyder på att det finns ett behov av tydligare gemensamma riksomfattande riktlinjer och jämlikhet i fördelning av resurser.

Ett oroväckande resultat är att informanterna i den här studien rapporterade mycket liknande utmaningar som har funnits i elevvårdstjänsterna redan för tio år sedan. Brister i resurser, regionala skillnader, långa köer till tjänster, svårt att hitta tid för gemensamma möten, kommunikationsbrist och belastad skolpersonal är utmaningar som har också lyfts fram i tidigare forskning (Ojala, 2017; Vainikainen m.fl., 2015; Vismanen, 2011). Hurdana åtgärder behövs det för att vi inte ska behöva arbeta med de här utmaningarna i tio år till?

Det mångprofessionella samarbetet har under det senaste decenniet hela tiden utvecklats mot en positiv riktning. År 2014 trädde i kraft en ny lag om elev- och studerandevård och resultat i riksomfattande forskning visar att åtgärder som stöder elevers välbefinnande, hälsa och den gemensamma verksamhetskulturen i grundskolorna blivit bättre. Elevvårdstjänster är tillgängliga i allt fler skolor och personalresurser har ökat. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020.) Informanterna i den här studien hade mestadels positiva upplevelser av det mångprofessionella samarbetet, både inom skolan och med instanser utanför skolan. Detta ger hopp för att det mångprofessionella samarbetet fortsätter utvecklas mot en positiv riktning också i framtiden. Detta förutsätter dock att skolan hinner med och reagerar till de nuvarande svårigheterna i samhället. I samband med att utmaningarna i familjerna ökar, borde också skolan reagera på de här förändringarna. Resultaten i den här studien visar att utmaningarna i familjerna p.g.a. coronapandemin redan nu syns i skolan. Det borde diskuteras mera hur skolan kan bidra till att stöda barnen i de familjer som har det svårt. Tyvärr har det visat sig att i skolorna har tillgången till resurser blivit även sämre under

det senaste året. Eleverna har för tillfället mer sällan tillgång till hälsovårdare, kurator och skolpsykolog. Resultaten i studien visar att det finns skolor där hälsovårdaren inte alls varit närvarande på skolan under coronapandemin, och att all kontakt till hälsovårdaren sker på distans. Det borde erbjudas omedelbart stöd för de här barnen för att hindra att problemen blir långvariga och större.

Som avslutning vill jag lyfta fram betydelsen av en bra kontakt mellan skolan och hemmet och att det eventuellt finns behov av ett tätare samarbete. Resultaten i studien visar att en bra kontakt till hemmet som grundar sig på ömsesidig respekt och förtroende är den mest centrala förutsättningen för ett lyckat samarbete. Skolan ska engagera sig i att bygga upp en bra kontakt till hemmet från och med elevens första skoldag, så att förtroendet finns redan färdigt då man ska behandla eventuella känsliga och svåra ärenden. Det är viktigt att föräldrarna skulle uppleva att man kan kontakta skolan med så låg tröskel som möjligt. Antagligen skulle också fler elever med svåra hemförhållanden bli upptäckta i skolan då kontakten mellan skolan och hemmet skulle förbättras.

9.4 Förslag på fortsatt forskning

Eftersom det förekom redan så här stora skillnader i upplevelserna av det mångprofessionella samarbetet då det handlade om informanter i fyra olika kommuner skulle det vara intressant att göra studien med ett bredare urval och större sampel. Ytterligare skulle det vara intressant att undersöka på vilket sätt skolans storlek påverkar resultatet. Jag upplever att det också skulle vara intressant att undersöka på vilket sätt det här ämnet behandlas i de olika klasslärarutbildningarna i Finland och studera nyexaminerade lärares upplevelser av att bemöta elever med svåra hemförhållanden.

Den här studien fokuserade sig endast på elever på lågstadiet. Ett förslag på fortsatt forskning är att undersöka svåra hemförhållanden hos elever på högstadiet. På högstadiet har eleverna många olika lärare och det kan antagligen vara även svårare att upptäcka de svåra hemförhållandena där. Också resultaten i den här forskningen stöder faktumet att särskilt äldre elever inte vill avslöja sin situation hemma, eftersom de är medvetna om vad som förväntas av en förälder och vill ge en bra bild utåt.

Källor

Aikins, J., Howes, C., & Hamilton, C. (2009). Attachment stability and the emergence of unresolved representations during adolescence. *Attachment & Human Development*, 11(5), 491–512.

Ainsworth, M. D. S. (1978) *Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Alderfer, M., Fiese, B., Kazak, A., Gold, J., Cutuli, J., Holmebeck, G., Goldebeck, L., Chambers, C., Abad, M., Speller, D., & Patterson, J. (2008). Evidence-based Assessment in Pediatric Psychology : Family Measures. Commentary: Evidence-based Assessment in Pediatric Psychology. *Journal of Pediatric Psychology*, 33(9), 1046–1064.

Al-Yagon, M. & Mikulincer, M. (2006). Children's appraisal of teacher as a secure base and their socio-emotional and academic adjustment in middle childhood. *Research in Education*, 75(1), 1–18.

Barnskyddslagen. Given i Helsingfors 13.4.2007. Hämtad 3.2.2021.
<https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070417#L5P25>

Bell, H., Limberg, D., & Robinson, E. (2013). Recognizing trauma in the classroom: A practical guide for educators. *Childhood Education*, 89(3), 139-145.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Brinkmann S. Unstructured and Semi-Structured Interviewing. I P. Leavy (red.), *The Oxford Handbook of Qualitative Research* (s.277-299). Oxford University Press.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Vol. 1*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Vol. 2*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3*. New York: Basic Books.

Bibou-Nakou, I. (2004). Helping Teachers to Help Children Living with a Mentally Ill Parent: Teachers' Perceptions on Identification and Policy Issues. *School Psychology International*, 25(1), 42–58.

Brietzke, E., Sant'anna, M. K., Jackowski, A., Grassi-Oliveira, R., Bucker, J., Zugman, A., Mansur, M. B. & Bressan, R. A. (2012). Impact of childhood stress on psychopathology. *Revista Brasileira De Psiquiatria*, 34(4), 480-488.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Bryman, A. (2012). *Social Research Methods. 4th Edition*. Oxford University Press, Incorporated.

Christi Bergin, & David Bergin. (2009). Attachment in the Classroom. *Educational Psychology Review*, 21(2), 141–170.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education 6th edition*. Taylor and Francis.

Forskningsetiska delegationen. (2019). *Etiska principer för humanforskning och etikprövning inom humanvetenskaperna i Finland*. Hämtad 12.10.2020.

https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/lhmistieteiden_eettisen_ennakkoarviointin_ohje_2019.pdf

Frydenberg, E., Care, E., Chan, E., & Freeman, E. (2009). Interrelationships between Coping, School Connectedness and Wellbeing Erica Frydenberg. *Australian Journal of Education*. 53(3), 261–276.

Holmila, M., Itäpuisto M. & Ilva M. (2011). Invisible victims or competent agents: Opinions and ways of coping among children aged 12–18 years with problem drinking parents, *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 18(3), 179-186.

Honkanen, M., Moilanen, I., Taanila, A., Hurtig, T. & Koivumaa-Honkanen, H. (2010). Luokanopettaja lapsen mielenterveyden edistäjänä ja ennustajana. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim*, 126(3), 277–282.

Hosman C. M. H., van Doesum K. T. M. & van Santvoort F. (2009). Prevention of emotional problems and psychiatric risks in children of parents with a mental illness in the Netherlands: I. The scientific basis to a comprehensive approach. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 8(3), 250-263.

Hytönen, P. (2020, oktober 9). Psykisk ohälsa i familjen är för många barn en hemlighet som tystas ner. HBL.

Institutet för hälsa och välfärd (2020). *Främjande av välbefinnande och hälsa i grundskolorna – TEA 2019*. Hämtad 3.3.2021.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020051938346>

Institutet för hälsa och välfärd (2020). *Välbefinnandet bland barn och unga 2019 - Enkäten Hälsa i skolan 2019*. Hämtad 8.2.2021.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140693/Tilastoraportti_46_Kouluterveyskysely_SV.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lag om elev- och studerandevård. Utfärdad i Helsingfors den 30 december 2013. Hämtad 3.2.2021.
<https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2013/20131287>

Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. USA: Springer.

Law, P. C., Cuskelly, M., & Carroll, A. (2013). Young people's perceptions of family, peer, and school connectedness and their impact on adjustment. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 23(1), 115–140.

Lincoln, Y. S. & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.

LPG (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

Maslow, A. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.

Maurice M-P. (2013). *Phenomenology of Perception*. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203720714>

Miller, J. & Glassner, B., (2020) The 'Inside' and the 'Outside' I D. Silverman (red.), *Qualitative research* (53-68). London: SAGE.

Murphy, E. & McKenzie, V. (2016). The impact of Family Functioning and School Connectedness on Preadolescent Sense of Mastery. *Journal of Psychologists and Counselors in Schools*, 26(1), 35- 51.

Mutimer A., Reece J., & Matthews J. (2007). Child resilience: Relationship between stress, adaptation and family functioning. *Journal of Applied Psychology*, 3(1), 16 -25.

Nsamenang, A. N. (2015). Ecocultural Theories of Development. I J. Wright (red.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences 2nd edition* (838-844).

Ojala, T. (2017). Kun perusopetuksen oppilaat oireilevat psyykkisesti. Opettajien kokemuksiä. [Doktorsavhandling. Jyväskylän yliopisto].

Ooi, Y., Ang, R., Fung, D., Wong, G., & Cai, Y. (2006). The Impact of Parent–Child Attachment on Aggression, Social Stress and Self-Esteem. *School Psychology International*, 27(5), 552–566.

Peräkylä, A. (2016). Validity in Qualitative Research. I D. Silverman (red.), *Qualitative research*, (413-428). London: SAGE.

Porche, M., Costello, D., & Rosen-Reynoso, M. (2016). Adverse Family Experiences, Child Mental Health, and Educational Outcomes for a National Sample of Students. *School Mental Health*, 8(1), 44-60.

Pretis, M. & Dimova, A. (2008). *Vulnerable Children of Mentally Ill Parents: Towards Evidence- based Support for Improving Resilience*. *Support for Learning*, 23(3), 152–159.

Renzaho, A., Mellor, D., McCabe, M., & Powell, M. (2013). Family Functioning, Parental Psychological Distress and Child Behaviours: Evidence from the Victorian Child Health and Wellbeing Study. *Australian Psychologist*, 48(3), 217–225.

Repetti, R. L., Sears, M. S. & Bai, S. (2015) Social and Emotional Development in the Context of the Family. I J. Wright (red.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences. 2nd edition* (156-161). Amsterdam: Elsevier.

Reupert, A., Maybery, D., & Kowalenko, N. (2012). Children whose parents have a mental illness: *Prevalence, need and treatment*. *Medical Journal of Australia*, 1(1), 7-9.

Ryen, A. (2020). Research Ethics: Between Care and Control. I D. Silverman (red.), *Qualitative research* (35-50). London: SAGE.

Salonsalmi, A., Pietiläinen, O., Lahelma, E., & Rahkonen, O. (2019). *Childhood adversities, parental education and disability retirement among Finnish municipal employees.*

Salter Ainsworth, M. (1989). Attachments Beyond Infancy. *The American Psychologist*, 44(4), 709–716.

Shochet, I.M., Smyth, T., & Homel, R. (2007). The impact of parental attachment on adolescent perception of the school environment and school connectedness. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 28(2), 109–118.

Skinner, E. A., Edge, K., Altman, J., & Sherwood, H. (2003). Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129(2), 216–269.

Slobodskaya, H. R. (2015). Behavioral Problems, Effects of Parenting and Family Structure on I J. Wright (red.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences 2nd edition* (470–476). Amsterdam : Elsevier.

Stevenson-Hinde, J. & Hinde, R. A. (2015). Bowlby, John (1907–90). I J. Wright (red.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences 2nd edition* (790–794). Amsterdam: Elsevier.

Suchman, N., Rounsaville, B., DeCoste, C. & Luthar, S. (2006). Parental control, parental warmth and psychosocial adjustment in a sample of substance-abusing mothers and their school-aged and adolescent children. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 32(1), 1–10.

Tabak, I., Zabłocka-Żytka, L., Ryan, P., Zanone Poma, S., Joronen, K., Viganò, G., & Dawson, I. (2016). Needs, expectations and consequences for children growing up in a family where the parent has a mental illness. *International Journal of Mental Health Nursing*, 25(4), 319–329.

Thoits, P. (2010). Stress and Health: Major Findings and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior*, 51(S), 41 - 53.

Vainikainen, M., Thuneberg, H., Greiff, S., & Hautamäki, J. (2015). Multiprofessional collaboration in Finnish schools. *International Journal of Educational Research*, 72, 137–148.

VanderWegen, T. A. (2013). *Complex childhood trauma and school responses: A case study of the impact of professional development in one elementary school.* [Doktorsavhandling, Washington State University]. Hämtad 10.3.2021.
https://research.libraries.wsu.edu/xmlui/bitstream/handle/2376/4940/VanderWegen_ws_u_0251E_10822.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Varto, J. (2005). Laadullisen tutkimuksen metologia. Hämtad 27.3.2021.
http://arted.uiah.fi/synnyt/kirjat/varto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia.pdf

Verschueren, K., & Koomen, H. (2012). Teacher-child relationships from an attachment perspective. *Attachment & Human Development*. 14(3), 205–211.

Vismanen, E. (2011). *Oppilashuolto Helsingissä: Odotukset, toiveet ja arjen todellisuus.* Helsingin kaupungin tietokeskus.

Walker, A., & Walsh, E. (2015). Adverse Childhood Experiences: How Schools Can Help. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 28(2), 68–69.

Wilkinson, R.B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*. 33(6), 479–493.

Åkerholm, A. (2020, september 24). *Hjälplöshet och mörka tankar ökar till följd av coronapandemin: "Vem ska ta hand om min flicka om jag blir ännu tröttare?"* YLE. Hämtad 27.9.2020.

<https://svenska.yle.fi/artikel/2020/09/24/hopploshet-och-morka-tankar-okar-till-foljd-avcoronapandemin-vem-ska-ta-hand->

Öhman, V. (2021, februari 2), Våldet i hemmen ökade under coronaåret. HBL. Hämtad 2.2.2021.

<https://www.hbl.fi/artikel/valdet-i-hemmen-okade-under-coronaaret/>

Bilagor

BILAGA 1

Informationsbrev

Hej!

Jag studerar till klasslärare på Helsingfors Universitet och skriver för tillfället på min pro gradu-avhandling. Avhandlingens syfte är att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötande av de här eleverna samt hur samarbetet verkställs mellan de olika yrkesgrupperna inom skolpersonalen. Jag vill studera hur man i skolan bemöter elever som har det svårt hemma eftersom skolan har möjligheten att fungera som en skyddande faktor för barns svåra hemförhållanden. Jag upplever att det är viktigt att rikta uppmärksamhet mot de här frågorna för att säkerställa att inget barn i behov av stöd blir osynligt. Insamlingen av material till den här studien kommer att ske i form av semistrukturerade intervjuer som hålls av mig, Viivi Mickos. Ifall du vill ställa upp i min studie kan vi komma överens om en passlig tidpunkt för intervjun. Jag uppskattar att intervjun kommer att ta ca. 30–45 min och p.g.a. den rådande situationen sker intervjuerna på distans. Ifall jag i ett senare skede anser att något behöver förtydligas kan det hända att jag kontakter dig igen via exempelvis e-post, men för övrigt innebär ett deltagande inget mer från din sida än just själva intervjun.

Om du har några frågor om studien eller deltagandet svarar jag gärna på dina frågor. Undersökningen utgår från Forskningsetiska delegationens etiska principer (2019) och garanterar respekt för människovärde, den undersökta personens självbestämmanderätt, undviker risker och skador och tar i beaktande personlig integritet och dataskydd. Arbetet med pro gradu -avhandlingen kommer att ske konfidentiellt. Inga namn på skolor eller personal som deltar med i undersökningen ska publiceras. I intervjuerna förekommer det inga elevers eller andra personers namn eller annan känslig information. (Forskningsetiska delegationen, 2019.)

Deltagande i studien är frivilligt och du har rätt att be om mer information om studien och har rätt att avbryta din medverkan i studien i vilket skede som helst. Det insamlade forskningsmaterialet kommer inte att användas till något annat syfte än forskningssyfte. Intervjuerna kommer att bandas in och transkriberas. Efter att transkriberingen är färdig kommer inspelningarna att förstöras. Inga identifierbara uppgifter ska sparas i de transkriberade intervjuerna. De transkriberade intervjuerna förvaras i ett dokument med lösenord som är tillgängligt endast för mig som forskare och min handledare Erika Löfström. Om du vill ställa upp och/eller har några frågor kan du kontakta mig, Viivi Mickos, via min e-post [REDACTED] eller per telefon [REDACTED]. Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar, Viivi Mickos

BILAGA 2

Samtyckesblankett för deltagande i intervju Jag har fått tillräckligt med information om Viivi Mickos Pro gradu-avhandling där syftet är att undersöka hurdana metoder skolpersonalen använder för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden och ta reda på hur skolpersonalen upplever sin roll i bemötande av de här eleverna samt hur samarbetet verkställs mellan de olika yrkesgrupperna inom skolpersonalen. Jag är medveten om att mitt deltagande i undersökningen är frivilligt och att jag har när som helst rättigheten att avbryta min medverkan i studien. Om jag bestämmer mig för att avbryta min medverkan får inga av mina uppgifter användas.

Jag ger mitt samtycke till att intervjun får bandas in och användas för Viivi Mickos pro gradu-avhandling:

Underskrift

Namnförtydligande

Plats och datum

Samtycket mottas av:

Underskrift

Namnförtydligande

BILAGA 3

Intervjuprotokoll

Uppvärmningsfrågor

1. Vilken utbildning har du?
2. Hur mycket arbetserfarenhet har du av att arbeta i en skola?
3. Vilken roll har du i skolan?
4. Hur vanligt är det med elever med svåra hemförhållanden?

Egentliga frågor

1. Hur stöder man elever med svåra hemförhållanden i er skola?
2. Hurdana metoder använder du för att upptäcka elever med svåra hemförhållanden?
3. Upptäcker skolan alla elever som har det svårt hemma?
4. Kan du beskriva konkret hur samarbetet mellan de olika yrkesgrupperna verkställs, t.ex. då en lärare upplever att det finns behov för samarbete med andra personer inom elevvården?
5. Upplever du att det finns några utmaningar med hur samarbetet verkställs mellan de olika yrkesgrupperna då det gäller elever med svåra hemförhållanden?
6. På vilka punkter upplever du att samarbetet fungerar bra och varför?
7. Hur upplever du tillgången till resurser med tanke på att stödja elever med svåra hemförhållanden?
8. Utvärderas skolans agerande på något sätt? Och i så fall på vilket sätt?
9. Hur upplever du din roll i bemötande av elever med svåra hemförhållanden?
10. Vilken betydelse tycker du att skolan har för ett barn med svåra hemförhållanden?
Var upplever du att gränsen går gällande vilka ärenden som angår skolan och vad som inte är skolans uppgift? Finns det en sådan gräns? Skulle det behövas en gräns?
11. Finns det ännu något du vill berätta eller fråga om?